

A photograph of a red and white Steyr 6094 tractor in a grassy field. A farmer in blue overalls stands by the tractor, and a young girl in a red jumpsuit walks in the background. The sky is blue with some light clouds.

Toekomst voor de Gelderse boer 2021-2030

Kadernota Agrifood

10 maart 2021

Inhoud

1. Essay: Wenkend perspectief voor de land- en tuinbouw in Gelderland	3
2. Toekomst voor de Gelderse boer	5
3. De ambities van ons beleid	9
4. Strategie	12
5. Onze rol	15
6. Samen werken aan provinciale opgaven	19
7. Dit gaan we doen	26
8. Tot slot: vervolg van het beleidsproces	27
Bijlage 1 Voorbeelden van onze inzet	28
Bijlage 2 Lobby-agenda	43
Bijlage 3 Accenten aangegeven door Provinciale Staten en Impressie van de consultatie van de Koersnotitie	45
Bijlage 4 Grond	47
Bijlage 5 Beleidsprogramma: Agrifood 2021 - 2030	50

1. Essay: Wenkend perspectief voor de land- en tuinbouw in Gelderland

Het is 2030. De agrarische sector in Gelderland is onze trots en floreert. De agrarische opleidingen barsten uit hun voegen, want vele jongeren dromen ervan om boer te worden. Je hebt dan ook een goed inkomen en veel waardering als boer, de producent van ons voedsel en siergewassen en de beheerder van het landschap waar we ontspannen en genieten. Gelderland is internationaal koploper in het efficiënt produceren van voedsel waarbij kringlopen zijn gesloten. In de Gelderse landbouw gaan economie en ecologie hand in hand.

De grondgebonden boeren zijn gespecialiseerd in natuurinclusieve¹ landbouw en/of kringlooplandbouw². Veeteelt, tuinbouw en akkerbouw vinden plaats in evenwicht met het natuurlijke systeem, waardoor de biodiversiteit - boven en onder de grond - enorm is toegenomen. Bij keuzes in relatie tot de groen-blauwe dooradering van het landschap gaan we uit van de balans tussen het toekomstperspectief van de agrarische sector, de waterkwaliteit en -kwantiteit en de natuur. De teruggang van insecten is gestopt, het water is schoon, de veerkracht van de bodem is hersteld en de weidevogels broeden weer in groten getale. De bodem wordt benut voor CO₂-opslag in de vorm van organische stof. De Gelderse grondgebonden³ bedrijven hebben stabiele inkomsten door een eerlijke prijs voor hun producten voor zowel nabije als verre markten, uit boerderijverkoop, maar ook uit energieproductie, recreatie en toerisme en uit vergoedingen die zij ontvangen voor water-, bodem- of landschapsbeheer. Niet alleen boeren zijn en voelen zich hiervoor verantwoordelijk, maar de hele keten van voedselverwerkers en detailhandel werkt hieraan mee, waardoor de boer verzekerd is van een duurzaam verdienmodel waarbij investeringen in de omgeving een integraal onderdeel van zijn business case zijn. We stimuleren multifunctioneel grondgebruik. Ook dit draagt bij aan een beter verdienmodel voor de boer, en levert een bijdrage aan de vele functies in het landelijke gebied.

Eerder vrijgekomen agrarische bebouwing is in trek bij een grote diversiteit aan innovatieve kleinschalige ondernemingen, zoals in de toeristische sector, de zorg, energieproductie of natuurontwikkeling en andere innovatieve en duurzame initiatieven. De vele initiatieven hebben ervoor gezorgd dat de sociale structuren op het platteland behouden zijn en waar nodig versterkt.

De niet-grondgebonden landbouwbedrijven ontwikkelen zich steeds meer tot hightech-bedrijven⁴ waar met minimaal grondstoffenverlies efficiënt voedsel wordt geproduceerd. Bij veehouderijen wordt voer zoveel mogelijk uit de omgeving verkregen, zijn emissies uit stallen minimaal en wordt mest opgewerkt tot opnieuw bruikbare mineralen. Zeker in de tuinbouw ligt de productie hoog en levert dit een grote bijdrage aan de export. De kennis hierover wordt tot ver over de grenzen gedeeld en heeft ook invloed op duurzame teelten van voedsel dat door Nederland wordt geïmporteerd, zoals sojaolie en tropische vruchten.

Gelderlanders zijn trots op en verbonden met de agrarische sector, doordat niet alleen wordt verteld wát er in ons voedsel zit, maar het ook transparant is hoe het wordt geproduceerd. Het dierenwelzijn is hierdoor verbeterd. Veel mensen hebben een abonnement bij een lokale coöperatie die wekelijks verse groenten, zuivel, eieren en vlees levert. Steeds vaker komt het vlees uit de fabriek als kweekvlees. Ook de klimaatverandering heeft zijn invloed op de agrarische sector. Het onderzoek naar gewassen die beter bestand zijn tegen droogte en extreme weersomstandigheden is in volle gang en heeft tal van winstgevende en duurzame alternatieven opgeleverd. Ook zien we steeds meer eiwitrijke gewassen, om te voldoen aan de vraag naar plantaardige eiwitten in ons dieet. Deze verandering is ingezet door topkoks, maar ook door ambassadeurs uit de sport en influencers, waardoor plantaardige eiwitten een groeiend aandeel hebben in ons dieet, in zowel de horeca, de catering en bij mensen thuis. In de steden worden boerenmarkten steeds populairder.

Onze Gelderse oplossingen voor landbouw in evenwicht met het natuurlijk systeem vinden hun weg over de wereld. De topkwaliteit en betrouwbaarheid van onze voedselproductie maakt dat we concurrerend blijven op de internationale markt. Want voedsel is emotie, de betrouwbaarheid van voedsel is leidend.

- 1 Natuurinclusief: Een economisch rendabel landbouwsysteem, dat optimaal beheer van natuurlijke hulpbronnen duurzaam integreert in bedrijfsvoering, inclusief zorg voor ecologische functies en de biodiversiteit op en om het bedrijf. Hierbij wordt in Gelderland onderscheid gemaakt in vier niveaus:

Wettelijk	Basis natuurinclusief	Bewust natuurinclusief	Best natuurinclusief
Er wordt voldaan aan wettelijke verplichtingen, verder wordt in de bedrijfsvoering geen rekening gehouden met biodiversiteit.	Door op een deel van het bedrijf maatregelen te treffen voor specifieke soorten wordt biodiversiteit bevorderd, bijvoorbeeld door struweel of akkerranden aan te leggen, maar ook door nestkastjes op te hangen of door erfbeplanting.	Dit is een stap richting grondgebondenheid: op het bedrijf wordt gestuurd op verbetering van de functionele biodiversiteit door verbetering van bodem-, gewas- en diercycli, naast het ruimte geven voor natuurlijk gedrag van dieren, beheer van landschapselementen als ondersteuning voor de functionele agrobiodiversiteit en maatregelen ten aanzien van specifieke soorten.	Het bedrijf is vergaand grondgebonden, waarbij kringlopen geoptimaliseerd zijn en natuur en landschap onderdeel zijn van de bedrijfsvoering. Er zijn bijvoorbeeld kruidenrijk grasland, robuuste koeienrassen en plasdraszones. Deelname in een gebiedscollectief met ambitieuze gebiedsbeheerplannen voor groenblauwe dooradering en soortenbeheer versterken de resultaten.

- 2 Kringlooplandbouw is een vorm van duurzame landbouw waarbij de kringloop van mineralen gesloten is. Dit houdt in dat alle mineralen die door de landbouw uit een gebied verdwijnen ook weer teruggebracht worden in het gebied. Er wordt op een zo efficiënt mogelijke manier gebruikgemaakt van de beschikbare hulpbronnen en de boer probeert de uitstroom en instroom van deze hulpbronnen gelijk te houden.
- 3 Grondgebonden bedrijf: een agrarisch bedrijf waarvan de productie geheel of hoofdzakelijk afhankelijk is van het voortbrengend vermogen van onbebouwde grond in de directe omgeving van het bedrijf. Afhankelijkheid van de grond kent hierbij de volgende aspecten: voederwinning, mestafzet en het bieden van een natuurlijk substraat voor plantaardige teelten.
- 4 High tech landbouw: industriële, vaak niet grondgebonden, hoogproductieve landbouw met een gesloten kringloop.

2. Toekomst voor de Gelderse boer

2.1 Inleiding en consultatie

In deze kadernota “Toekomst voor de Gelderse boer” schetsen we de ontwikkelingsrichting die wij voor ogen hebben voor de agrarische sector. Hierin schetsen we de aspecten waar we als provincie op willen inzetten en hoe we dat gaan doen. Hiervoor hebben we de koersnotitie aan een brede groep betrokkenen voorgelegd. Dit heeft geleid tot 125 schriftelijke reacties. Aanvullend is tijdens twee expertmeetings dieper ingegaan op het verdienmodel. Daarnaast hebben ongeveer 200 betrokkenen input gegeven tijdens twee webinars. De reacties zijn samengevat in bijlage 3. De reacties zijn verwerkt in de keuzes voor dit programma, waar de aangepaste koersnotitie onderdeel van uitmaakt. Als onderdeel van de omgevingsvisie en -verordening moeten ook beleidsprogramma's worden opgesteld. Daarom is deze kadernota ook samengevat in een beleidsprogramma. Deze vindt u in bijlage 5.

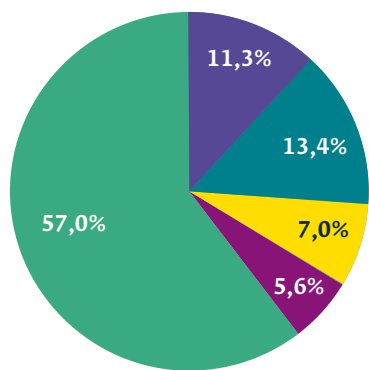
2.2. Het belang van onze agrarische sector

De combinatie van cultuur, natuur en de diversiteit van het agrarische landschap is kenmerkend voor Gelderland. De agrarische sector is van oudsher een belangrijk onderdeel van de Gelderse identiteit. Nog steeds zijn we trots op de Gelderse boeren, onze partners in het verzorgen van een vitaal platteland. Ruim de helft van ons grondgebied is agrarisch en wordt enerzijds getekend door de graslanden in gebruik door de melkveesector en anderzijds doordat alle agrarische sectoren in Gelderland vertegenwoordigd zijn: veeteelt, akkerbouw, glastuinbouw en fruitteelt. De aanwezigheid van de fruitteelt leidt tot een toeristische attractie in de Betuwe (bloesemtocht in het voorjaar en fruitcorso). Ook de sierteelt is belangrijk: van de snijbloemen in de Bommelerwaard tot de laanbomen in Opheusden en de pot- en perkplanten in Lingewaard.

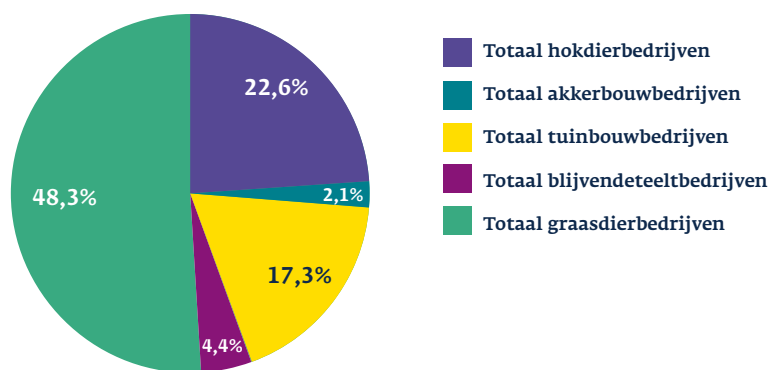
In Gelderland is de melkveehouderij zowel qua aantal bedrijven als bijdrage aan de economie binnen de

totale land- en tuinbouw een dominante sector. Ook in de bijdrage aan het landschap via beweiding en ander onderhoud is de melkveehouderij voor Gelderland belangrijk. Ongeveer 65% van de agrarische cultuurgrond wordt benut voor de productie van gras en voedergewassen. De voedergewassen worden ook ingezet voor de varkens-, pluimvee- en kalverhouderij. De Gelderse kalverhouderij is een kleine sector ten opzichte van de andere veeteeltsectoren, maar met een aandeel van 46% van de totale vleeskalveren in Nederland een belangrijke sector. Van de pluimveesector bevindt zich 16% in Gelderland, van de geitenhouderij is dit 24%.

Aandeel aantal bedrijven per sector

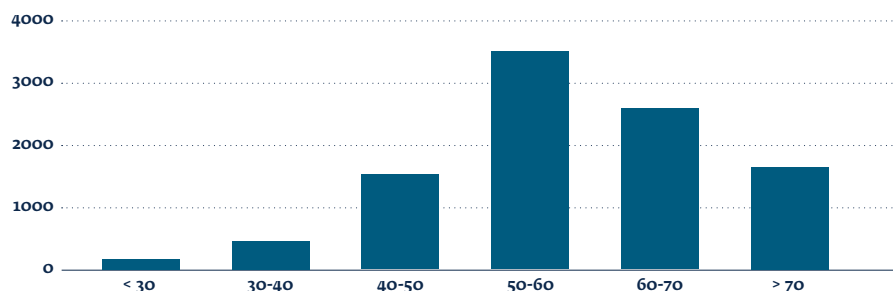
Aandeel economische omvang per sector

Figuur 1: Omvang agrarische sector in Gelderland

Met circa 10% akkerbouw is deze sector qua grondoppervlak in Gelderland bescheiden. Dit is 5% van het Nederlandse aandeel aan akkerbouw. In de beweging naar kringlooplandbouw is samenwerking tussen veeteelt en akkerbouw essentieel: veeteeltbedrijven leveren via de mest de mineralen en organische stof die nodig is voor de groei van de gewassen, en de akkerbouw levert de (rest)producten als basis voor voer en strooisel voor het vee.

Opvallend is de leeftijdsopbouw van de boer: de helft van de 9.000 Gelderse boeren is 60 jaar of ouder. Dat betekent dat in de komende 10 jaar het aantal boeren halveert: elke dag stopt een boer in Gelderland. Dat betekent dat agrarische bebouwing vrijkomt (VAB), met kans op verrommeling van het landschap en een risico op ondermijning als gevolg. Tegelijkertijd biedt deze generatiewisseling ook kansen voor een meer grondgebonden landbouw en multifunctioneel grondgebruik. Terwijl het aantal bedrijven afneemt, zien we de grootte van bedrijven nog steeds toenemen.

Figuur 2: aantal boeren in Gelderland per leeftijdscategorie

Het Rivierengebied is een belangrijk tuinbouwcluster waar voedsel en sierplanten op hoogwaardige wijze worden geproduceerd in de kassen. De clustering van de kassencomplexen die we de afgelopen jaren hebben ingezet, werkt en heeft geleid tot de meest moderne glastuinbouw van Nederland. Naast ruimtelijke voordelen kunnen de kassen relatief eenvoudiger energieneutraal worden gemaakt en aldus bijdragen aan de energietransitie. Ook laanbomenteelt en champignonenteelt zijn goed vertegenwoordigd in Gelderland. De fruitteelt is kenmerkend voor de Betuwe. Ook in de tuinbouw is het gros van de productie bestemd voor de export. Dit geeft aan dat door Nederland een toonaangevende kwaliteit wordt geleverd.

Van het aantal bedrijven in Gelderland behoort 5,8% tot de primaire sector, goed voor 2,7% van de banen in

Gelderland. De Gelderse bedrijven in de primaire land- en tuinbouw hebben een bruto toegevoegde waarde van 2,5%, dit is 0,5% meer dan in 2010. Een groot deel van de agrarische productie is voor de export.

Naast de primaire sector zijn veel aan de agrarische sector toeleverende en verwerkende industriële bedrijven in Gelderland gevestigd met hoofdkantoren en/of productielocaties, zoals Friesland Campina research, ForFarmers, CRV, Qlip, Agrifirm, De Heus, Barenbrug, Van Drie-groep, Denkavit, Vion, Kaweco, Slootsmid, Moba, Kaak, Kwetters, Van Beek Group, Struik enzovoort. Deze bedrijven opereren internationaal, maar zijn voor hun omzet afhankelijk van de boeren en voedselverwerkende bedrijven in Gelderland. Ze leveren een belangrijke bijdrage aan de Gelderse werkgelegenheid. Daarmee is de agrarische sector inclusief de toeleverende en voedselverwerkende industrie en kennisinstellingen zoals de WUR naar schatting goed voor circa 10% van de Gelderse werkgelegenheid. In de glastuinbouw is er een toename van het aantal arbeidsmigranten. Binnen het inpassingsplan voor de Bommelerwaard wordt bekeken of de provincie hier een rol in kan nemen.

Provincie Gelderland zet zich in voor belangrijke maatschappelijke waarden zoals landschap, biodiversiteit, duurzame energie, de regionale economie, leefbaarheid en een goed klimaat. Dit is beschreven in onze Omgevingsvisie Gaaf Gelderland. De agrarische sector is in het landelijk gebied volledig verweven met deze kwaliteiten en is daarom essentieel voor het halen van de doelen die samenhangen met deze maatschappelijke waarden. Daarnaast onderhouden de boeren het landschap en is de sector medebepalend voor de lokale leefbaarheid. Het is daarom van belang dat boeren hun economische positie kunnen behouden en ondersteund worden in hun concurrentiepositie. Met dit programma geven we de boerenbedrijven toekomstperspectief. In de realisatie van onze ambities vertrekken we vanuit de boer. We faciliteren boeren⁵ bij het inspelen op de veranderingen in de samenleving, zodanig dat maatschappelijke waarden behouden blijven. We helpen daarom boerenbedrijven met hun toekomstplannen, in dialoog met hun omgeving. In de tuinbouw investeren we in een uitgebreid programma Scholing en arbeidsmarkt om met ondernemers te kijken wat nodig is om toekomstperspectief te houden voor jezelf als ondernemer en voor de onderneming.

⁵ Met het woord boer bedoelen we in deze brief alle ondernemers in de primaire agrarische sector, dus ook tuinders, fruittelers, champignonkwekers, laanboomtelers, etc

Provincie Gelderland heeft samen met de tuinbouwsector, de rijksoverheid en de andere greenport-provincies het nationale tuinbouwakkoord ondertekend. Onderdeel hiervan is de uitvoering van de Nationale Tuinbouwagenda 2019-2030. In deze agenda worden de zeven prioriteiten benoemd die van belang zijn voor de ontwikkeling van de Nederlandse tuinbouw, te weten:

- 1 Energie: versneld naar een klimaatneutrale tuinbouw;
- 2 Ruimtelijke inrichting: het tuinbouwareaal moderniseren en verduurzamen;
- 3 Verse logistiek: een snel en optimaal benut vers netwerk uitbouwen, gericht op een lagere voetafdruk en toegang tot de markt behouden en uitbouwen;
- 4 Gezonde planten, gezonde mensen: teelt verduurzamen en gezonde voeding en een groene omgeving (binnen en buiten) stimuleren;
- 5 Innovatie: internationaal leidend blijven in kennisontwikkeling en kennistoepassing;
- 6 Arbeidsmarkt en onderwijs: zorgen voor voldoende en goed opgeleide mensen voor groene banen op alle niveaus;
- 7 Internationalisering: nieuwe markten ontwikkelen en kennis valoriseren, Hollandse tuinbouw branding en Europese samenwerking stimuleren.

3. De ambities van ons beleid

Boeren en tuinders kunnen, naast hun rol voor de economie van ons land, een bijdrage leveren aan het oplossen van maatschappelijke vraagstukken op het snijvlak van landbouw, natuur en milieu. Daarmee is en blijft de landbouw een belangrijke drager voor de sociaal-economische en landschappelijke structuur van het platteland. Een economisch gezonde, ecologisch duurzame en maatschappelijk gewenste land- en tuinbouwsector is essentieel om te kunnen beschikken over een toekomstbestendige voedselvoorziening in Nederland. Ons Coalitieakkoord beschreef dit al met het streefbeeld van een natuurinclusieve kringlooplandbouw met een duurzaam verdienmodel:

We werken aan een voedselproductie met herstel van biodiversiteit, landschappen en kringlopen. De richting die ons voor ogen staat is een natuurinclusieve kringlooplandbouw met een duurzaam verdienmodel:

Een economisch rendabel landbouwsysteem dat optimaal beheer van natuurlijke hulpbronnen duurzaam integreert in de bedrijfsvoering, inclusief de zorg voor ecologische functies en de biodiversiteit op en om het bedrijf.

Bron: Coalitieakkoord Samen voor Gelderland 2019

Omgevingsvisie Gaaf Gelderland

Onze ambitie is dat Gelderland in 2050 klimaatneutraal is en Gelderland is ingericht en aangepast op het veranderende klimaat (nota bene: de glastuinbouw heeft zelfs de ambitie om in 2040 klimaatneutraal te zijn). Een circulaire economie is daarbij het uitgangspunt. Er is dan sprake van een grote biodiversiteit, ook buiten de natuurgebieden. In 2030 zijn er al concrete resultaten geboekt: de broeikasgasemissie is dan met 55% afgenomen ten opzichte van 1990, het afval is met 50% gereduceerd en 75% van de Vogel- en Habitatrichtlijndoelen zijn gehaald. Hierbij heeft de vermindering van de stikstofdepositie uit de lucht een hoge prioriteit. De waterkwaliteit voldoet in 2027 aan de opgave voor de Kaderrichtlijn Water. In overeenstemming met de bodemstrategie wordt de bodem duurzaam beheerd, onder meer voor een goede bodembiodiversiteit.

Innovatieve land- en tuinbouw

Nederland is in sommige landbouwsectoren, zowel in de vlees- als akker- en tuinbouwsector, door het hoge kennisniveau in combinatie met het gunstige klimaat, koploper in de wereld met een goede kwaliteit en hoge hectareopbrengst. Met de kennisinfrastructuur in onder meer de FoodValley en de WUR vormt kennis over het hightech landbouwsysteem een belangrijk exportproduct. Gelderland heeft de ambitie om ook koploper te blijven met kennis om op een duurzame wijze gezond voedsel te produceren. Dit is een uitdagende opgave op het internationale, niet overal gelijke speelveld, waarbij, naast het hoge kennisniveau, de voordelen in Nederland liggen op het vlak van een gunstig klimaat, goede infrastructuur, een groot afzetgebied en hoog kennis- en opleidingsniveau in de agrarische sector.

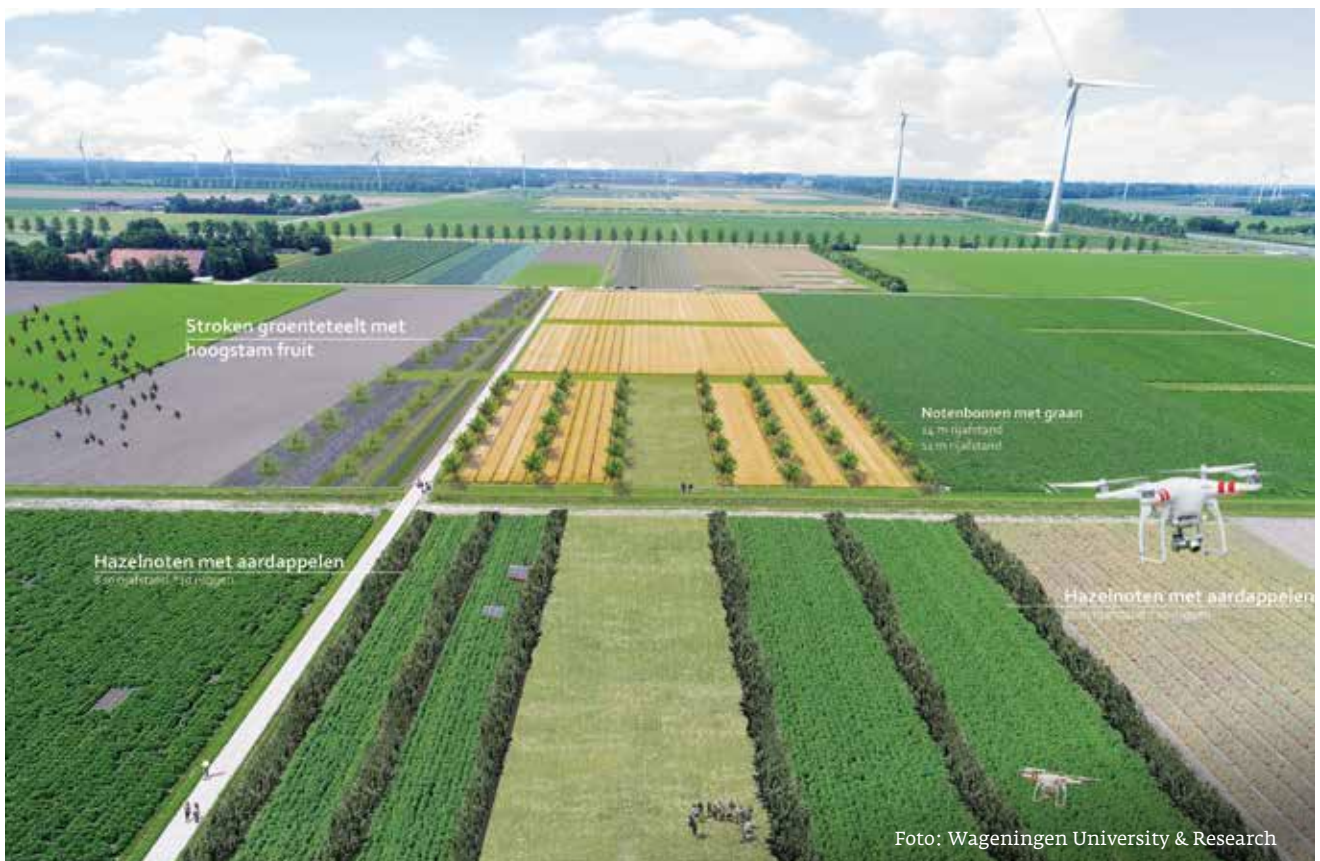
We willen die uitdaging aangaan en de boer helpen om te innoveren en te komen tot een duurzaam verdienmodel, daarbij bijdragend aan de maatschappelijke waarden in Gelderland. Ons uitgangspunt daarbij is dat we initiatieven en ontwikkelingen stimuleren die leiden tot robuuste oplossingen.

Sluiten van kringlopen

Uitgangspunt voor ons beleid is een landbouwsysteem waarbij de kringloop van mineralen zoals fosfaat, stikstof en kalium, zo veel als mogelijk regionaal wordt gesloten. Het sluiten van kringlopen draagt bij aan het verlagen van de stikstofdepositie, het vergroten van de biodiversiteit en het verbeteren van bodem en (grond)waterkwaliteit. Stikstof verdwijnt naar de lucht en tast de biodiversiteit aan waar het neerslaat op stikstofgevoelige natuurgebieden, of uitspoelt naar het (grond)water. In de landbouwbodems wordt door de boer een tekort aan stikstof aangevuld met kunstmest. Er is een overschot aan fosfaat in Gelderland en het is een uitdaging hoe uit mest teruggewonnen fosfaat benut kan worden, bijvoorbeeld door het toevoegen van fosfaat aan veevoer, zodat ook de fosfaatkringloop regionaal kan worden gesloten. Het organisch stofgehalte is in veel bodems te laag. Ook dit vraagt om extra inzet.

Grondgebondenheid

De Nederlandse veeteelt is sterk afhankelijk van de import van plantaardige grondstoffen. Daarmee gebruiken we meer grond dan in Nederland beschikbaar is. Ondanks dat veel boeren stoppen, neemt de gronddruk in het landelijk gebied toe door schaalvergroting in de landbouw en door de vraag naar ruimte voor bijvoorbeeld energieproductie, waterberging en woningen. Ook het veranderende klimaat vraagt om aanpassingen en mogelijk om ruimte. Tegelijkertijd is de noodzaak hoog om emissies te minimaliseren, kringlopen regionaal te sluiten en de biodiversiteit te vergroten. Daarbij past een meer grondgebonden landbouw en stimuleren we ontwikkelingen naar een landbouw waarbij de economische, ecologische en maatschappelijke belangen in balans zijn. Omdat het per sector en per gebied verschilt wat nodig is om onze ambities te realiseren, kiezen we voor een gebiedsgerichte aanpak.

Nieuwe concepten: Agroforestry

We ondersteunen ook kansrijke nieuwe concepten. Een voorbeeld daarvan is agroforestry: een landbouw-systeem waarbij bomen en houtige gewassen (meerjarige gewassen) gecombineerd worden met akkerbouw of groententeelt (eenjarige gewassen) of veeteelt op één perceel. Door deze teelten te combineren kan de weerbaarheid van het landbouwsysteem worden verhoogd. Deze nu nog bescheiden vorm van landbouw sluit goed aan bij ons bomen- en bosbeleid. Dit kan extra worden gestimuleerd in bijvoorbeeld bufferzones rond Natura 2000-gebieden. De verschillende agroforestry-systemen kunnen sterk van elkaar verschillen, zie de voetnoot. Door het combineren van teelten binnen de agroforestry-systemen kan de hectareopbrengst stijgen. De combinatie van veeteelt met noten- en fruitbomen is nu al interessant en wordt steeds meer toegepast. Bijvoorbeeld NEXTgarden in Lingewaard en het voedselbos in Groesbeek.

⁶ We onderscheiden de volgende vormen van Agroforestry:

- Strokenlandbouw: een combinatie van houtige gewassen en eenjarige gewassen
- Bosweides: een combinatie van veeteelt (pluimvee, graasdieren) met noten- en fruitbomen
- Oeverstroken: lijnvormige beplantingen langs bijvoorbeeld watergangen en
- Voedselbossen: een landbouwsysteem bestaande uit een gelaagde structuur met een hoge biodiversiteit en die qua functies het dichtst bij een natuurlijk bos staat.

Keten

De boeren hebben niet in hun eentje de invloed en positie om het systeem te keren.

Hiervoor is de hele (voedsel)keten of (landbouw)sector verantwoordelijk, dus van voedselproducent, voedingsmiddelenindustrie, retail tot consument en van boerderij tot slachterij.

Als provincie hebben we als medeoverheid een kaderstellende rol en ook een faciliterende, stimulerende rol. Van wetgever tot prestatiebeloner, launching customer tot investeerder of van voorlichter tot sponsor.

Samen met Rijk, waterschappen en gemeenten geven we invulling aan de wettelijke taken met betrekking tot de agrarische sector. Samen met de sector, zoals die bijvoorbeeld is verenigd in het Landbouw Collectief en andere belangenorganisaties, bepalen we de stappen die nodig zijn op weg naar een toekomstbestendige landbouw.

Samenvattend:

In 2030 zijn Gelderse boerenondernemers fit voor de toekomst:

- Elke boerenondernemer draagt bij aan brede maatschappelijke opgaven;
- Elke boerenondernemer heeft een actueel ondernemingsplan voor zijn bedrijf, met daarin een goed verdienmodel en een goed businessmodel;
- Er is daardoor meer continuïteit voor boerenbedrijven met lokale binding;
- Elke boerenondernemer heeft een sterke positie in de keten.

4. Strategie

Met ruim de helft van de oppervlakte van Gelderland aan landbouwgronden, zien we dat agrarische bedrijven een essentiële rol kunnen vervullen bij het halen van de doelen uit de Omgevingsvisie Gaaf Gelderland en de kadernota Gaan voor Gaaf. Voor de leefbaarheid in het landelijk gebied vinden we het belangrijk dat boerenbedrijven in verbinding staan met de omgeving. Jonge startende boeren en nieuwe (burger)initiatieven hebben onze speciale aandacht. We richten ons op het versterken van de agrarische sector door de sector in zijn geheel te verduurzamen - ketenbreed. De toekomst zien we niet in schaalvergroting maar in waardevermeerdering. We geloven dat we de beste resultaten bereiken door het peloton van gangbare boeren in zijn geheel te helpen bewegen richting meer duurzame, natuurinclusieve en/of kringlooplandbouw. Bij niet-grondgebonden landbouw ligt de focus op het helpen sluiten van kringlopen (voer, mest, emissiereductie). We belonen en waarderen bedrijven voor hun inzet voor landschap en biodiversiteit. Uitgaande van de Gelderse waarden willen we de agrarische sector toekomstperspectief geven, zeker als zij deze waarden versterken en verder gaan dan wat wettelijk verplicht is.

Om de doelen te halen werken we aan toekomstbestendige bedrijven met een duurzaam verdienmodel. Hierbij kijken we hoe we de agrariërs kunnen ondersteunen in hun ondernemerschap, zodat ze vernieuwingen en innovaties kunnen doorvoeren in de bedrijfsvoering. Uit onderzoek (Runhaar et al.) blijkt dat er verschillende facetten goed geregeld moeten zijn om deze transitie voor agrariërs mogelijk en aantrekkelijk te maken. Deze zijn in onderstaande figuur weergegeven.

Betekenis cijfers: mate van belemmering van functie.
1 = functie is momenteel weinig belemmerend,
5 = functie is momenteel extreem belemmerend.

Figuur 3: Beoordeling functies en indentificatie van problemen

Bovenstaande facetten hangen met elkaar samen, en de belemmeringen moeten doorbroken worden om te komen tot een goed verdienmodel.

Uit het onderzoek naar de melkveehouderij blijkt dat het gegeven dat het niet eenduidig is wat natuurinclusieve kringlooplandbouw precies inhoudt belemmerend is. Het gaat dan ook om complexe systemen die bovendien gebiedsgebonden zijn, waarbij de ontwikkelingsrichting en prioriteiten per gebied kunnen verschillen. Een heldere doelstelling en ambitieniveau maakt investeren makkelijker. Echter, ook als de richting duidelijk is, blijkt ondanks de overwaarde op onroerende goederen, door de hoge financiële lasten de toegang tot financiële middelen beperkt.

De marktontwikkeling vormt een volgende belangrijke belemmering. Consumenten en ketenpartijen betalen, afgezien van enkele nichemarkten, niet graag meer voor duurzame producten. Dit geldt zeker voor buitenlandse consumenten, terwijl circa 80% van onze landbouwproducten voor de export is. Wel zie je dat Nederlandse producten het goed doen op de wereldmarkt vanwege de kwaliteit en betrouwbaarheid.

Prijzen worden bepaald op basis van wereldwijde ontwikkelingen die allemaal invloed hebben op de prijsstelling van producten op de internationale markt. Hier hebben wij geen invloed op. Er is geen markt voor maatschappelijke diensten. Het ontbreken van een level playing field zorgt voor marktfalen. Dit maakt het extreem ingewikkeld voor een agrarisch ondernemer om, bij productie voor de export, de kosten voor maatschappelijke opgaven terug te verdienen op de producten die hij levert.

Belangrijk is ook om blijvend te investeren in onafhankelijke kennisontwikkeling en -uitwisseling. Adviseurs hebben veelal een commercieel belang. Ook het onderwijs dat nog niet gericht is op natuurinclusieve kringlooplandbouw heeft hierin een rol.

Ondanks dat het overwinnen van weerstand niet de belangrijkste belemmering is, wordt het belang van boegbeelden wel onderkend. De subcultuur waarin de natuurinclusieve boer een goede boer is, is nog beperkt. De grootste winst is te behalen bij de circa 80% van de agrarische bedrijven die deels invulling geven aan kringlooplandbouw of deels natuurinclusief zijn. Een groot deel van deze ondernemers wil verdere stappen zetten, als daar een vergoeding tegenover staat. Naar schatting is in Nederland circa 10% tot 15% van de agrarische bedrijven natuurinclusief.

Het vakmanschap van de ondernemer(s) bepaalt het succes van het bedrijf, dit werd in de vele consultatiereacties en de webinars onderstreept. Daarom investeren we in het versterken van het ondernemerschap en vakmanschap. Zoals aangegeven richten we ons op waardetoevoeging in plaats van schaalvergroting. Hiervoor zien we de volgende randvoorwaarden om succesvol te zijn:

- Voor een wenkend toekomstperspectief voor de agrarische sector is stabiel langetermijnbeleid met duidelijke doelen en richting essentieel. Alleen dan kunnen boeren investeringsbeslissingen nemen die aansluiten bij afschrijvingstermijnen en herstellen we het vertrouwen, zo gaven velen aan in de consultatie. Dat betekent dat we verder kijken dan deze coalitieperiode. Hierbij werken we integraal, waarbij we de integrale vraagstukken waar de boer mee te maken heeft als uitgangspunt nemen, in gesprek met de boer redeneren vanuit het toekomstperspectief van de boer in relatie tot zijn omgeving samen met gemeenten en de regio en in samenhang met de andere beleidsopgaven zoals stikstof, energietransitie, klimaatadaptatie, wonen, bedrijven, bos en herstel van biodiversiteit of landschap;
- Structurele investering in kennis en toegang tot onderwijs en onafhankelijk advies is essentieel voor het vakmanschap van de boer om tot een toekomstbestendig bedrijf te komen en te blijven. In de consultatie bleek dat vooral jonge boeren hier behoefte aan hebben, “liever dat dan subsidie”. Naast het uitwisselen van kennis over te zetten stappen en de keuzes om te ontwikkelen, gaat het hierbij vervolgens ook om middelen en tijd voor onderzoek en innovatie;
- Een duurzame vergoeding voor de maatschappelijke diensten die agrariërs naast de producten leveren is essentieel om te ontwikkelen tot een toekomstbestendige landbouw. Op deze manier ontstaat hiervoor ook een verdienmodel, dat juist ook voor gangbare boeren kansrijk is. Uit de consultaties bleek dat veel gangbare boeren graag aan maatschappelijke diensten, zoals water, landschap, koolstofopslag of biodiversiteit willen bijdragen;
- Het moet financieel en juridisch mogelijk zijn om door te ontwikkelen naar een toekomstbestendig agrarisch bedrijf. Hierbij gaat het zowel om de benodigde investeringen, voor het toepassen van nieuwe werkwijzen en bijbehorende aanpassingen, als om de omschakelperiode met een inkomensdip en de bedrijfsvoeringsrisico's die daarbij spelen. Een belangrijke factor hier is ook dat boeren toegang moeten hebben tot voldoende grond in verhouding tot het aantal dieren, zodat weidegang en veevoederproductie in de directe omgeving mogelijk is. Grond is ook nodig voor startende jonge boeren en voor initiatiefnemers van nieuwe agrarische concepten zoals herenboerderijen of agroforestry. Gelet op het aantal bedrijven dat stopt c.q. gaat stoppen liggen hier kansen. Hierbij sluiten we aan bij de maatregelen die worden genomen in het kader van de Gelderse Maatregelen Stikstof;
- In het landelijk gebied stimuleren we agrarische bedrijven die binding hebben met hun omgeving, om de leefbaarheid op het platteland en de verbinding met de omgeving te behouden. Bij gezinsbedrijven is dat zeker het geval;
- Ook voor grootschalige en industriële landbouwbedrijven is ruimte in Gelderland. In lijn met het advies over de agrarische hoofdstructuur van de commissie Remkes willen we verkennen hoe we agrarische bedrijven die verplaatsen omdat ze bijvoorbeeld zijn gevestigd nabij een Natura 2000 gebied perspectief kunnen bieden voor een nieuwe locatie in Gelderland. In de glastuinbouw hebben we de afgelopen 10 jaar ervaring opgedaan met actief grondbeleid onder de noemer herstructurering glastuinbouw. Hierin heeft de provincie stevig geïnvesteerd. Het resultaat is de concentratie van de glastuinbouw in daarvoor aangewezen gebieden. De inzet voor het glastuinbouwgebied NEXTgarden (voorheen Bergerden genaamd) is nog van veel langer terug. De vorderingen zijn zodanig dat de inzet nu beperkt kan worden ten faveure van de energietransitie.

5. Onze rol

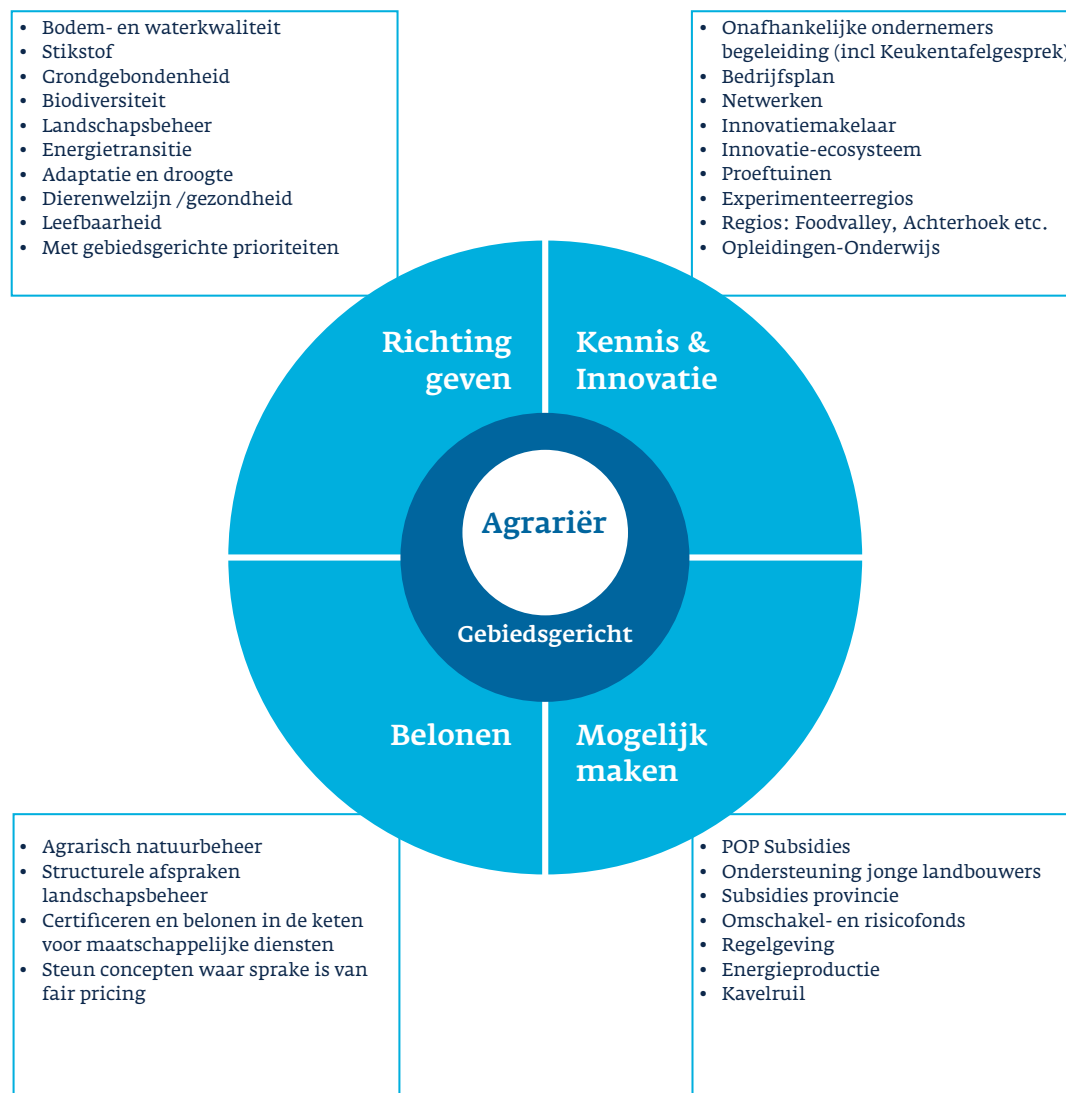
Op basis van bovenstaande analyse, die bevestigd werd in de consultatie, willen we agrariërs ondersteunen in hun ondernemerschap, zodat ze vernieuwingen en innovaties kunnen doorvoeren in de bedrijfsvoering en zo kunnen werken aan een toekomstbestendig bedrijf dat in balans is met de omgeving. Dit doen we door de agrarische sector inclusief de keten te ondersteunen in het wegnemen van de belemmeringen die de ontwikkeling naar een toekomstbestendig bedrijf in de weg staan, en te bedienen in de behoefte aan kennis en ondersteuning. Jonge startende boeren hebben daarbij onze bijzondere aandacht.

Hierbij zetten wij in op de volgende vier thema's die in samenhang de weg vormen naar een toekomstbestendige land- en tuinbouw:

- 1 **Richting geven:** een lange termijn perspectief met gebiedsgerichte prioriteiten
- 2 **Kennis en innovatie:** kennisuitwisseling, samenwerkingsverbanden, onderzoek en innovatie
- 3 **Mogelijk maken:** zowel financieel als juridisch
- 4 **Belonen:** verdienmodellen voor maatschappelijke diensten

Deze thema's zijn schematisch weergegeven in onderstaand innovatiemodel.

Figuur 4: Innovatiemodel

Richting geven

Met kritische prestatie indicatoren (KPI's) geven we richting aan de doelstelling en het ambitieniveau niveau van ons beleid. Deze KPI's geven richting aan de investeringen en vormen de basis voor de opzet van de provinciale instrumenten. Dit sluit aan op de ontwikkelingen van het Rijk en binnen het Europees Gemeenschappelijke Landbouwbeleid (GLB).

De KPI's helpen om samen met de agrarische sector en ketenpartijen integraal te werken aan de vraagstukken die op het boerenervf samen komen. Prioriteiten kunnen per gebied en per sector verschillen, immers niet alle KPI's zijn voor alle sectoren relevant. In onderstaande tabel vindt u een aanzet voor de KPI's. Op basis hiervan gaan we monitoren en evalueren en zondig de KPI systematiek verder verfijnen.

	Opgaven	Thema's	Voorzet KPI*	Streef doel
Landbouw-structuur & grondgebondenheid	Biodiversiteit, landschapsbeheer, adaptatie, droogte, waterkwaliteit, economie	Verkaveling	Huiskavel past bij omvang bedrijf	+
		Weidegang	Structurele verhoging weidegang	+
		Aandeel blijvend grasland	Blijft gelijk of wordt hoger	o/+
		Landschapselementen	Toename houtwallen	++
			Structurele afspraken beheer 600 hectare landschapselementen	++
		Natuurinclusief beheer	% bedrijven stijgt conform Actieplan NIL**	+++
			# hectaren agrarisch natuurbeheer	+
		Aandeel gezonde landbouwbodems	Areaal gezonde landbouwbodems	+
Economie	Missiegedreven innovaties Circulaire economie Leefbaarheid	Verdienmodel	Aantal boeren met renderende bedrijfsplannen	+
			Aantal boeren met korte ketens	++
			Aantal boeren met andere functies	+
			Aandeel omzet uit maatschappelijke diensten	+
			Aantal biologische bedrijven	++
		Jonge boeren	Aantal ondersteunde jonge boeren	+
		Circulaire economie	Verlaging mineralentransport over grote afstand	+
			Inzet reststromen voedingsmiddelen voor veevoer	+
		Sociaal maatschappelijke inbedding	Inzet op sociale activiteiten	o/+
Inputs in het bedrijf	Natuur / Gelderse Maatregelen Stikstof Energie Dierenwelzijn Gezondheid	Eiwit uit de omgeving	Toename eiwitten < 20 km bedrijf	+
		Kunstmest	Daling gebruik (inzet groene meststoffen)	++
		Antibiotica	Verlaging gebruik (biologische landbouw)	+
		Energie	Besparing fossiel energie verbruik	+/-
Outputs/emissies door het bedrijf	Bodem- en waterkwaliteit, Natuur, Stikstof, Energie,	Ammoniak, Nitraten en fosfaten	Substantiële daling van de emissies (staltechnieken)	++
		Geur	Verlaging overlast	+
		Broeikasgassen	Opslag CO ₂ in hout en/of bodem	++
			Organische stofgehalte in de bodem	+

* Bronvermelding van de geselecteerde KPI's:

- Louis Bolk Instituut: Integraal op weg naar Kringlooplandbouw 2030; Een voorstel voor kritische prestatie indicatoren systematiek, 2020
- Set Kritische Prestatie Indicatoren Biodiversiteitsmonitor Akkerbouw, aug 2020
- Tijdschrift Milieu: Vergroenen landbouw door te sturen op indicatoren, sept 2020
- Advies GLB Pilot VALA VKA, maart 2021
- NSP/GLB, Puntensystematiek, zie KD-2020-089_Puntensysteem Nationaal Strategisch Plan GLB (BO-43-014.01-090)

** Invulling van de ambities uit het Actieplan Natuurinclusieve landbouw voor de grondgebonden landbouw:

- 100% niveau: basis NIL (agrarisch natuurbeheer op delen van het bedrijf)
- 40% niveau: bewust NIL (integrale natuurinclusieve bedrijfsvoering)
- 10% niveau: best NIL (kringlopen vergaand gesloten)

Doelstelling kadernota Agrifood

Langs bovengenoemde paden stimuleren we de ontwikkelingen naar duurzame, natuurinclusieve en/of kringlooplandbouw. Hierbij sturen we op de volgende resultaten:

- 1 **Richting geven:** We werken met een systematiek waarbij de doelen die we willen bereiken concreet zijn gemaakt aan de hand van kritische prestatie-indicatoren (KPI's). Waar nodig kunnen de KPI's naar gebiedsspecifieke prioriteiten worden vertaald. Met de KPI's geven we een langetermijnrichting voor de toekomst van de land- en tuinbouw in Gelderland. Dit doen we in samenwerking met mede-overheden en belanghebbenden.
- 2 **Kennis en innovatie:** binnen vier jaar hebben 500 agrariërs een (integraal) bedrijfsplan, zijn zij ondersteund en zijn kennisnetwerken gevormd. Ook zijn er dan vier regionale proeftuinen waarbinnen vijftig tot honderd bedrijven innovaties testen en toepassen, waaronder de huidige proeftuinen in de Achterhoek, FoodValley en het Rivierengebied.
- 3 **Mogelijk maken:** met inzet van onze instrumenten matchen we een investeringsbereidheid van boeren en tuinders met een omvang van € 50 miljoen de komende vier jaar.
- 4 **Belonen:** het inkomen dat boeren betrekken uit maatschappelijke diensten is binnen vier jaar gestegen met 10%.

In bijlage 1 'Onze inzet' leest u voorbeelden hoe we invulling geven aan de uitvoering.

6. Samen werken aan provinciale opgaven

6.1 Inleiding

Door de inzet van de instrumenten dragen we met het programma Agrifood via onderstaande ambities op diverse manieren bij aan de ambities van de Omgevingsvisie Gaaf Gelderland en de kadernota Gaan voor Gaaf. Bij de uitvoering van programma's stemmen we doelen op elkaar af en maken we - waar relevant - gebruik van elkaars netwerken.

Figuur 5: Relatie tussen de Kadernota Agrifood en de ambities van de omgevingsvisie Gaaf Gelderland

In onderstaande tabel ziet u de relatie tussen de gelderse ambities en de kadernota agrifood. In de volgende paragrafen zijn de raakvlakken met de provinciale ambities verder uitgewerkt.

Programma	Ambitie 2050	Ambitie 2027-2030	Ambities land- en tuinbouw
Economie	Economisch krachtig	Vergroten innoverend vermogen	50 mln extra investeringen in missiegedreven innovaties
Circulaire economie	Circulaire economie	Gebruik primaire grondstoffen verminderd met 50% tov 2019 540 kton/jaar plantaardige co-producten uit voedingsmiddelen- industrie gebruikt voor diervoeding 73kton/jaar voormalige levensmiddelen gebruikt voor diervoeding	Kringlopen sluiten bij de veehouderij Toename hergebruik meststoffen Daling gebruik kunstmest
Klimaat	Klimaatneutraal	55% CO ₂ equi minder dan 1990;	Besparen 10,6 Mton CO ₂ equi
Water	Goede ecologische kwaliteit	Waterkwaliteit voldoet aan KRW, doelen NitraatRichtlijn (< 50 mg/l) & gewasbeschermingsmiddelen < norm	Emissies door mest en gewasbeschermingsmiddelen gebiedsgericht verminderen
Natuur	Goede biodiversiteit	65% - 75% van de Vogel- en habitatrichtlijn-doelen	Structurele daling stikstof depositie Verhogen biodiversiteit
Bodem	Gezonde en veilige leefomgeving	100% landbouwbodems: Massa bodem organismen: 3000 kg/ha tot 25 cm diepte (nu 3%)	100% gezonde landbouwbodems

Tabel 2: Relatie tussen Agrifood en de Gelderse ambities.

6.2 Gelderse Maatregelen Stikstof

In het programma Gelderse Maatregelen Stikstof (GMS) werken we samen met partners uit de bouw, mobiliteit, landbouw, natuur en regio's aan structurele verlaging van de stikstofneerslag, natuurherstel en verduurzaming van sectoren. Met de sectoren werken we aan de Uitvoeringsagenda GMS, waarin afspraken worden gemaakt over maatregelen voor emissiereductie en natuurversterking. Deze gebiedsgerichte aanpak concentreert zich op de drie Gelderse clusters met Natura 2000-gebieden, te weten Veluwe, Achterhoek en Rijntakken.

Onze inzet op de programma's GMS en Agrifood versterken elkaar, zowel met het oog op bronmaatregelen in de landbouwsector als natuurmaatregelen. De instrumenten die we ontwikkelen als uitwerking van het programma Agrifood kunnen we op het niveau van de individuele boer inzetten, maar ook gebiedsgericht, om bij te dragen aan de doelen van GMS. De ontwikkeling naar een natuurinclusieve landbouw, via de instrumenten als bedrijfsplannen, keukentafelgesprekken en subsidieregelingen, kan versterking van natuurwaarden, extensivering en innovaties versnellen. Dit alles met behoud van een duurzaam verdienmodel voor agrariërs. Daar waar GMS zich inzet op de drie prioritaire gebieden met betrekking tot de stikstofuitdaging, zijn de instrumenten die we in dit programma ontwikkelen echter breder inzetbaar, waaronder in gebieden waarin stikstof een minder prominente uitdaging is.

6.3 Biodiversiteit

Met het programma Biodiversiteit werken we aan de versterking van de Gelderse natuurgebieden en het vergroten van de biodiversiteit. Hiervoor moeten zowel binnen als buiten de natuur stappen worden gezet. We realiseren een veerkrachtig biodiversiteitsnetwerk van natuurgebieden door deze via de groen-blauwe dooradering in landbouwgebieden (en steden) met elkaar te verbinden. Om ook in de toekomst verzekerd te zijn van voldoende voedsel, schone lucht en een gezond leefklimaat is een gezonde biodiversiteit cruciaal. Alleen als we ook buiten de natuurgebieden volop inzetten op het vergroten van de biodiversiteit is het mogelijk om de ambities uit de Omgevingsvisie van 75% doelbereik van de Vogel- en Habitatrichtlijnen in 2030 en 100% doelbereik in 2050 te halen.

Met dit programma dragen we bij aan deze doelstelling door in te zetten op natuurinclusieve landbouw. Zo dragen de agrariërs bij aan de doelen ten aanzien van biodiversiteit. De vermindering van emissies (zoals stikstof en gewasbeschermingsmiddelen) door de inzet op kringlooplandbouw heeft eveneens een positief

effect op de biodiversiteit. Dit geldt ook voor de stap naar een meer grondgebonden landbouw waarbij natuurinclusief werken wordt geïntegreerd in de bedrijfsvoering en bij nieuwe landbouwvormen die we ondersteunen zoals agroforestry. Het Louis Bolk Instituut identificeerde eerder de volgende vier pijlers als basis voor biodiversiteit op en rond het boerenbedrijf (Erisman et al., 2016) die daarbij een rol spelen en die onderdeel uitmaken van onze instrumenten:

- Functionele agrobiodiversiteit: De kringloop op het bedrijf;
- Landschappelijke diversiteit op het bedrijf: De aanwezigheid van groene en blauwe elementen;
- Specifieke soorten: Maatregelen voor het behoud van specifieke soorten;
- Brongebieden en verbindingzones: Afstemming van groenblauwe structuur in het gebied.

6.4 Energietransitie

De klimaatambitie van de Omgevingsvisie Gaaf Gelderland is bevestigd in het coalitieakkoord. Hierbij hebben we ons een reductie van de uitstoot van broeikasgassen met 55% ten opzichte van 1990 ten doel gesteld.

Voor landbouw en landgebruik, waar ook voedsel in meegenomen wordt, is de opdracht om ten opzichte van 2017 nog zo'n 1,7 Mt CO₂-eq te reduceren. De uitstoot bestaat zowel uit overige broeikasgassen (in de landbouw vooral methaan) als uit CO₂ die vrijkomt bij het gebruik van fossiele brandstoffen door de landbouw en bosbouw. Met de inspanningen van Agrifood draagt de agrarische sector op verschillende manieren bij:

- het verlagen van de uitstoot van broeikasgassen door ondersteuning via kennis en innovaties in relatie tot mest en de ontwikkeling naar een meer grondgebonden landbouw;
- het vastleggen van koolstof in landbouwbodems door het organisch stofgehalte te verhogen en landbouwsystemen zoals agroforestry te stimuleren waar koolstof ook langjarig wordt vastgelegd in bomen;
- in navolging van verzwaring van het energienet in het buitengebied zoals voorgenomen in het programma Energietransitie kunnen boeren investeren in energieproductie; als onderdeel van de bedrijfsvoering vormt dit een aanvulling op het verdienmodel. Dit geldt ook voor het verlagen van de kosten door in te zetten op energiebesparing en het beter benutten van eigen opgewekte energie;
- een klimaatneutrale tuinbouw in 2040.

6.5 Water

De realisatie van wateropgaven zoals opgenomen in het Regionaal Waterprogramma is mede afhankelijk van de maatregelen die door de agrarische sector worden genomen. Door in te zetten op een duurzame, natuurinclusieve en/of kringlooplandbouw (NIL) kan de emissie van nutriënten en gewasbeschermingsmiddelen verminderen. Door extensivering van het landgebruik en de beoogde door ons in te zetten grondmobiliteit kunnen we invulling geven aan het uitgangspunt “functie volgt peil”. Dit leidt tot verbetering van de waterkwaliteit van het grond- en oppervlaktewater. Hiermee leveren we een belangrijke bijdrage aan de realisatie van enkele specifieke wateropgaven, zoals:

- verbetering (grond)waterkwaliteit voor de openbare drinkwatervoorziening (grondwaterbeschermingsgebieden) en binnen enkele stroomgebieden van KRW-wateren;
- verbetering ecologische waterkwaliteit van oppervlaktewateren ten behoeve van KRW-wateren, natuurwateren en overige wateren;
- herstel verdroogde natte natuurgebieden.

De instrumenten die binnen dit programma worden ontwikkeld, kunnen worden ingezet in specifieke stroomgebieden en projecten/gebiedsprocessen zoals opgenomen in de samenwerkingsovereenkomsten (SOK's) met de waterschappen en het Uitvoeringsprogramma gebiedsdossiers (waaronder de gebieden met een aanpak in het kader van de 6e NAP).

6.6 Klimaatadaptatie en droogte

Het programma Klimaatadaptatie streeft naar een klimaatrobuust Gelderland in 2050, waarbij de functies meer aansluiten op de kracht van het natuurlijk systeem. Het programma Aanpak Droogte Achterhoek is een uitwerking hiervan, zowel van omgaan met droogte als met natte perioden (beide weersextremen) als gevolgen van klimaatverandering. Klimaatadaptatie heeft directe invloed op de agrarische sector en vraagt om aanpassingen. De instrumenten uit dit programma ondersteunen de agrarische sector bij de aanpassingen die nodig zijn door de verwachte klimaatveranderingen (droogte en wateroverlast) en het veranderende landgebruik dat dit tot gevolg heeft.

6.7 Bodem

Duurzaam bodembeheer vormt de basis voor de omschakeling richting natuurinclusieve kringlooplandbouw. Dit raakt direct de vijf functies van de bodem: primaire productie (voedsel en biomassa), waterzuivering/regulatie/buffering, biodiversiteit of habitat, nutriëntenkringloop en klimaat (koolstofopslag). Met dit programma dragen we bij aan de doelstelling om in 2030 alle landbouwbodems duurzaam te beheren en in bepaalde gevallen ook aan de opslag van koolstof in de bodem. Specifiek geldt dit voor de inzet op bijvoorbeeld kennisontwikkeling en -overdracht, ontwikkeling van een verdienmodel voor koolstofopslag in de bodem, en de bodempakketten binnen agrarisch natuurbeheer.

In het Nationaal Programma Landbouwbodems (NPL) wordt voor Nederland als doel weergegeven dat in 2030 alle bodems in Nederland duurzaam worden beheerd en dat er de opgave is tot een jaarlijkse 0,5 Mton koolstofvastlegging extra, zoals vastgelegd in het klimaatakkoord. Binnen het NPL wordt gewerkt aan een eenduidig beeld op wat integraal gezien een duurzaam beheerde bodem is en wat de potentiële verbetermogelijkheden zijn. Wij onderschrijven het streven om in 2030 alle landbouwbodems duurzaam te beheren en om koolstof vast te leggen in de bodem. Voor Gelderland betekent dit, gebaseerd op de oppervlaktelandsbouwgrond, een eerste inschatting van de opgave van 0,05 tot 0,075 Mt CO₂ vastlegging in landbouwbodems.

De inzet van kennis, middelen, instrumenten en netwerken binnen het programma Bodem en ondergrond voor een duurzame landbouwbodem dragen bij aan de omslag naar een natuurinclusieve kringlooplandbouw. Hierin versterken de programma's Agrifood en Bodem elkaar.

6.8 Circulaire economie

Het Uitvoeringsprogramma Circulaire economie 2021 - 2023 heeft de ambitie voedsel efficiënter en duurzamer te produceren, verwerken en consumeren door zuinig om te gaan met grondstoffen, kringlopen op een zo laag mogelijk schaalniveau sluiten en uitstoot naar bodem, water en lucht te beperken, langs de thema's eiwitten, mest, voedselverspilling en veevoer. Het programma streeft ernaar bij de productie van (dier)voedsel en de afzet van producten meer verbindingen te maken met lokale en regionale partijen. Het programma Circulaire economie richt zich daarbij primair op de schakels in de keten die de grondstoffen leveren aan de boer en de bedrijven die de producten van de boer verwerken. Het programma Agrifood richt zich met vergelijkbare doelen op de primaire sector (de boer). Bij een integrale ketenbenadering is de inzet vanuit beide programma's essentieel. De instrumenten die ontwikkeld worden vanuit het programma Agrifood gericht op het stimuleren van innovatie, en die primair gericht zijn op de boer of de samenwerking met de boer, kunnen daarbij worden ingezet.

6.9 Bomen en Bos

Met de Bosstrategie werkt Gelderland aan een vitaal en divers bos. Dit heeft tot doel de biodiversiteit te verhogen, de klimaatverandering af te remmen en ons aan te passen aan de optredende klimaatverandering. De Bosstrategie versterkt niet alleen bestaande bossen, maar zet ook in op 500 hectare bomen en bos in het landelijk gebied. Hierbij ligt de focus op gebieden waar bijvoorbeeld door vernatting landbouw minder geschikt is. In aanvulling daarop ondersteunen we vanuit het programma Agrifood agroforestrysystemen, een vorm van landbouw waarbij bomen of houtige gewassen gecombineerd worden met akkerbouw of veeteelt.

De instrumenten te ontwikkelen in het programma Agrifood dragen bij aan de realisatie van meer bomen in het landelijk gebied. Aanvullend werken we samen met de sector aan een goed verdienmodel voor agroforestry, en verwachten we 100 hectare extra agroforestry te realiseren.

6.10 Regionale economie

Het provinciale regionale economische beleid bevat de missiegerichte innovatie, het onderwijs-arbeidsmarktbeleid, beleid voor bedrijfslocaties en versterken van het vestigingsklimaat. Het streven naar een natuurinclusieve kringlooplandbouw is één van de missies waar in Gelderland ook aan gewerkt wordt door Foodvalley NL met diverse partners in het programma FoodValley2030. Daarbij worden vooral onderwijs, onderzoek en agrobédrijfsleven ingeschakeld, bijvoorbeeld voor circulair veevoer, toepassen van sensoren, precisielandbouw, emissiereductie of de eiwittransitie. Er wordt actief geacquireerd op de agribusiness, zoals recentelijk Unilever en IMEC/OnePlanet.

6.11 Leefbaarheid

Onze primaire focus voor het landelijk gebied ligt op toekomstbestendige agrarische bedrijven met een lokale binding. Daarnaast dragen agrariërs die leveren via de korte keten bij aan de sociale verbondenheid. We zien steeds meer initiatieven op het platteland ontstaan die zich richten op het leggen van sociale verbindingen, bijvoorbeeld de Herenboeren. Als onderdeel van de Leefbaarheidsalliantie ondersteunt de organisatie PJC (Plattelands Jongeren Gelderland), jongerenverenigingen die samen op het platteland verschillende activiteiten organiseren voor (jongeren in) hun omgeving en voor jongeren uit steden om deze kennis te laten maken met het platteland. In de Achterhoek geven we specifiek invulling aan de sociale verbondenheid via het LEADER-programma dat voortkomt uit POP3. Daarmee draagt onze inzet bij aan de doelen van programma Leefbaarheid om de sociale verbondenheid in de dorpen, wijken en buurten te versterken en sluit deze aan bij ons uitgangspunt dat inwonersinitiatieven essentieel zijn voor sociale verbondenheid. Hierin is de agrarische sector een onmisbare schakel op het platteland, en is zij van belang voor de verbinding tussen stad en platteland.

6.12 Recreatie & Toerisme

Met de Koers 'Beleef het in Gelderland' richten we ons op het vergroten van de kwaliteit en kansen voor toerisme en recreatie in Gelderland. Steeds meer mensen bezoeken Gelderland. Zo lang dit in balans is met de natuur en leefbaarheid, is dat goed voor Gelderland. In toenemende mate is het daarom belangrijk om tot een evenwichtige verdeling van toerisme en recreatie te komen. Natuurinclusieve landbouw en het combineren van toeristisch-recreatieve functies met agrarisch ondernemerschap kan bijdragen aan die evenwichtige verdeling van toerisme en recreatie over heel Gelderland en kan het verdienmodel voor de boer versterken. Zo ontstaat meer ruimte voor de groeiende behoefte aan ruimte voor toerisme en recreatie en voor het beleven van wat Gelderland te bieden heeft.

7. Dit gaan we doen

De agrarische sector is belangrijk voor Gelderland. Zij maakt onderdeel uit van de Gelderse identiteit en draagt bij aan de Gelderse waarden zoals deze zijn vastgelegd in onze omgevingsvisie Gaaf Gelderland. We vragen Provinciale Staten met onderstaande besluiten in te stemmen en aan de slag te gaan voor een goede toekomst voor de Gelderse boer.

Deze kadernota resulteert in een inzet op onderstaande punten. In bijlage 1 staat beschreven hoe Gedeputeerde Staten invulling willen geven aan de ambities van deze kadernota.

- 1 Vaststelling van de Kadernota Agrifood 2021-2030 “Toekomst voor de Gelderse boer”.
- 2 Met de kritische prestatie indicatoren geven we duidelijkheid over de gewenste ontwikkelingsrichting. Hierbij hanteren verschillende accenten, afhankelijk van het gebied en de sector.
- 3 In lijn met de ontwikkelingsrichting het ondernemerschap van de boer versterken door:
 - a. te investeren in onafhankelijk bedrijfsadvies, kennisdeling en innovatie ter ondersteuning van de ontwikkeling naar duurzame landbouw, kringlooplandbouw, en/of een meer natuurinclusieve landbouw ;
 - b. door inzet van een mix van instrumenten zoals het GLB of een Gelders omschakelfonds/garantiefonds;
 - c. met nieuwe instrumenten de verduurzaming te vergroten zoals het geven van lange termijn zekerheid voor de vergoeding voor natuur- en landschapsbeheer voor 600 hectare landbouwgrond, en een pilot waarbij de komende twee jaar 100 hectare provinciale landbouwgronden worden verkocht aan boeren met een natuurinclusieve bedrijfsvoering, of die hier naar omschakelen.
 - d. Ruilverkaveling te ondersteunen binnen de ambities van deze kadernota door het voortzetten van het Investeringskrediet grondaankopen.
- 4 In lijn met het advies van de commissie Remkes over de agrarische hoofdstructuur:
 - a. te verkennen hoe agrarische bedrijven die bij een kwetsbaar gebied liggen en die willen verplaatsen, perspectief geboden kan worden op een beter passende locatie in Gelderland.

8. Tot slot: vervolg van het beleidsproces

Veel maatschappelijke ontwikkelingen zijn van invloed op de agrarische sector. Niet alleen de recente COVID-19-crisis, maar ook transities zoals de energietransitie, biodiversiteit, klimaatadaptatie, leefbaarheid en de regionale economie.

Ook zijn we betrokken bij meerdere lopende initiatieven die passen binnen dit programma, zoals de Interbestuurlijke Programma's en Regiodeals in de Achterhoek, FoodValley en Veluwe, het Deltaplan Agrarisch Waterbeheer, de Strategische Agenda Biomassa, stimulering van de korte keten, het FoodValley2030-programma, ondersteuning van de eiwittransitie en acties voortkomend uit het Klimaatakkoord en het Tuinbouwakkoord. Hier gaan we mee door en zo brengen we de primaire sector en de voedselverwerkende industrie dicht bij elkaar. We werken integraal waar dit bijdraagt aan onze doelen en waar nodig stellen we bij. Bij de uitwerking van de instrumenten worden de mogelijkheden die de omgevingsverordening biedt ter ondersteuning van het beleid meegenomen.

In het bijzonder volgen we nauwgezet de situatie rond COVID-19. Als de ontwikkelingen daar aanleiding toe geven, passen we onze rol en inzet voor de agrarische sector aan. Dit programma is de langetermijntontwikkelingsrichting. Eventueel benodigde kortetermijnmaatregelen worden separaat uitgewerkt.

Bijlage 1

Voorbeelden van onze inzet

Om de ambities uit de kadernota Agrifood te realiseren denken we aan de activiteiten zoals uitgewerkt in deze bijlage. Het succes van onze inspanningen is vaak ook afhankelijk van wet- en regelgeving buiten onze invloedssfeer. In onze contacten met mede-overheden pleiten we daarom steeds voor gunstiger regelgeving voor duurzame, natuurinclusieve en/of kringlooplandbouw. De thema's die daarvoor nu relevant zijn, staan beschreven in bijlage 2. Deze zullen we continu actualiseren, zodat onze inbreng ondersteunend is aan onze inzet.

7.1 Richting geven

Om richting te geven aan de doelstelling en het ambitieniveau geven we met de voorgestelde KPI's richting aan de investeringen en vormen de basis voor de inzet van de provinciale instrumenten. Op basis van dit systeem kunnen agrariërs op basis van hun score beloond worden door private partijen/consumenten of door de overheid. We zien nu al dat ook bedrijven in de keten gebruik maken van KPI's die bijvoorbeeld in het kader van de biodiversiteitsmonitor zijn ontwikkeld.

KPI's vormen de basis om doelstelling en ambitieniveau concreet te maken. Dit sluit aan bij de ontwikkelingen van het Rijk en binnen het Europees Gemeenschappelijk Landbouw Beleid (GLB) om te gaan belonen op basis van een puntensysteem. In de kadernota is een voorzet gemaakt voor de KPI's. We werken langs een groeimodel, waarbij in de tijd KPI's verder worden uitgewerkt.

Dit gaan we als volgt doen:

- Monitoring en evaluatie van de voorgestelde KPI's;
- Uitvoering van de GLB-pilot waar men werkt aan een concretiseringsslag van het puntensysteem;
- Gebiedsgerichte vertaling van de KPI's die recht doet aan de regionale verschillen en prioriteiten.

7.2 Gebiedsgerichte prioriteiten

Ontwikkelingen vinden vaak plaats in lokale of regionale samenwerkingsverbanden. Tijdens de gebiedsprocessen ontstaat de connectie met de ondernemer en belanghebbenden, en wordt concreet wat er lokaal nodig is op basis van onder andere de provinciale opgaven. De instrumenten die worden ontwikkeld in het programma Agrifood staan ten dienste van de gebiedsprocessen die bijdragen aan de maatschappelijke opgaven die in onze diverse beleidsprogramma's zijn verwoord.

Gebruik maken van gebiedskracht

In sommige gebieden staat het toekomstperspectief van de boeren onder druk, zoals bij kwetsbare Natura 2000-gebieden, droogtegevoelige gebieden, grondwaterbeschermingsgebieden, gebieden met een grote woningbouwopgave of gebieden waar wensen zijn voor energietransitie of kansen liggen voor herstel van biodiversiteit of landschap. Juist in deze gebieden willen we als provincie richting en ruimte geven aan de boeren die ondernemen onder de meer complexe omstandigheden. Hierbij kan je denken aan de verlaging van de stikstofdepositie bij Natura 2000-gebieden, of de realisatie van een robuust watersysteem voor de droogteaanpak. In het laatste geval kan dit betekenen dat bepaalde gronden natter worden (bijvoorbeeld in beekdalen, waar het oorspronkelijk natter was), wat consequenties kan hebben voor de vorm van landbouw die in dat gebied mogelijk is.

In deze gebieden doorlopen we vanuit de diverse beleidsopgaven samen met onze partners integrale gebiedsprocessen. Zonder voorbeelden en gebieden te noemen sluiten we zoveel mogelijk aan op deze bestaande netwerken en vele lopende gebiedsprocessen die zijn opgestart vanuit de gebiedsagenda's, of vanuit de themaprogramma's zoals stikstof, droogte en energietransitie.

Samen met de agrarisch ondernemers en andere stakeholders in het gebied bepalen we vanuit de lokale omstandigheden welke ontwikkelingskansen er zijn voor de boeren. Met de in dit programma beschreven aanpak kunnen we de positie van de boer versterken via de instrumenten die in dit programma worden voorgesteld en draagt dit bij aan de provinciale opgaven.

In bijeenkomsten en in één op één keukentafel gesprekken door onafhankelijke adviseurs investeren we in het ondernemerschap van de boer. Dit doen we bijvoorbeeld door de opstelling van een bedrijfsplan "Fit for the Future". Bij de te maken keuzes hangen zowel de focus als het niveau af van de lokale omstandigheden en de wensen van de boer. Aan haar of hem is de keuze, bijvoorbeeld door invullingen van een deel van het bedrijf met bijvoorbeeld een strook kruidenrijke akkerrand, tot een volledig gesloten kringloop zoals natuurboeren. Aansluiten bij wat de boer wil en kan, draagvlak in een gebied, en een gezonde dosis energie zijn daarin belangrijk.

Niet alleen gebiedsprocessen die vanuit bestaande gebiedsagenda's worden uitgevoerd zien wij als 'kansrijk'. De instrumenten in dit programma kunnen ook ten goede komen aan gebiedsprocessen die 'bottom up' georganiseerd worden. De agrarische collectieven spelen bijvoorbeeld al lange tijd een grote rol in de uitvoering van agrarisch natuur- en landschapsbeheer. Wij zien in hen belangrijke partners om natuur-inclusieve landbouw in Gelderland verder te ontwikkelen en de ontwikkeling van innovaties via hun netwerken te stimuleren. Het versterken van het organisatorisch vermogen van bestaande en nieuwe agrarische collectieven of coöperaties maakt dit mogelijk.

Keukentafelgesprekken zien we als onmisbaar om de wensen van de individuele agrarische ondernemer te bespreken en de mogelijkheden te verkennen. Maar de aanpak is breder; ook andere partijen, zoals overheden, waterschappen, bedrijven en terreinbeheerders, maken deel uit van een gebiedsproces binnen de kansrijke gebieden. Het koppelen van (financiële) mogelijkheden vanuit de provinciale programma's met die van andere partners is namelijk noodzakelijk om tot een integrale gebiedsaanpak te komen. Een gebiedsproces krijgt vorm in gebiedsagenda's, waarin afspraken worden gemaakt met alle partijen en integraal wordt gekeken naar oplossingen waarbij een duurzaam agrarisch ontwikkelingsperspectief centraal staat. Hierbij redeneren we vanuit de boer, en is dit programma dienend aan de provinciale opgaven in onze diverse (thema)programma's zijn uitgewerkt.

Ruimte voor de agrarische sector

Agrifood staat voor een duurzaam verdienmodel en een toekomstperspectief voor de agrarische sector in Gelderland. In gebieden waar maatschappelijke opgaven niet goed verbonden kunnen worden met een duurzaam toekomstperspectief voor agrarische bedrijven, kan verplaatsing van agrarische bedrijven een passende oplossing zijn. Wij verwachten dat dit vooral het geval kan zijn in gebieden waar het reduceren van stikstofemissie noodzakelijk is. Voor deze uit te plaatsen bedrijven willen we graag een plek elders in Gelderland behouden.

In lijn met het advies van de Commissie Remkes over de agrarische hoofdstructuur willen we agrarische bedrijven die verplaatsen omdat ze bijvoorbeeld zijn gevestigd nabij een Natura 2000 gebied, perspectief bieden op een nieuwe locatie in Gelderland. Samen met de Gelderse regio's en gebiedspartners willen we verkennen hoe we dit kunnen realiseren. Hierbij kijken we ook naar de mogelijkheden die de omgevingsverordening biedt daar waar het gaat om de regels over nieuwvestiging.

Het glastuinbouwconcentratiebeleid blijft gehandhaafd in de provinciale verordening. Daarbij zal de verplaatsingsregeling glastuinbouw nog twee jaar actief zijn, waarmee bedrijven 15 jaar lang de mogelijkheid is geboden te verplaatsen naar een glastuinbouwconcentratiegebied. Voor de komende tijd zal wel aandacht gevraagd worden voor teeltondersteunende voorzieningen (TOV). Deze variëren van hagelnetten tot tunnelkassen als ook complete kassen van plastic. Zeker in de fruitteelt zal deze ontwikkeling een vlucht nemen. De vraag zal enig moment aan bod komen of we hierin iets moeten in het kader van ons ruimtelijk beleid. TOV's bieden daarnaast ook mogelijkheden voor het combineren met zonnepanelen. De WUR heeft hiervoor een uitgebreid onderzoeksprogramma in beeld gebracht.

In lijn met het advies van de commissie Remkes over de agrarische hoofdstructuur verkennen we hoe we agrarische bedrijven die bij een kwetsbaar gebied liggen en die willen verplaatsen, we perspectief kunnen geven op een nieuwe locatie in Gelderland. Hierbij kijken we ook naar de mogelijkheid om de regels over nieuwvestigingen in onze omgevingsverordening aan te passen.

7.3 Kennisdeling en Innovatie

Ondernemersbegeleiding, bedrijfsplannen en netwerken

Ook als de doelen en ontwikkelingsrichting duidelijk zijn, zien we dat de agrariërs onvoldoende toegang hebben tot bedrijfsadviseurs zonder een commercieel belang die hen daarbij kunnen helpen. Uit de expertmeetings kwam naar voren dat in de praktijk de adviezen aan de agrariër veelal van erfbetreders met een direct commercieel belang komen. Hierdoor zijn adviezen vaak gericht op kostenverlaging door schaalvergroting en intensivering, en minder op innovatieve businessmodellen binnen of buiten de agrarische sector. Ook blijkt de informatie over mogelijkheden en regelingen onvoldoende bekend. Daarom willen we grondgebonden én niet-grondgebonden agrarische bedrijven ondersteunen met een toekomstbestendig bedrijfsplan.

Waar mogelijk sluiten we aan bij de gebiedsprocessen en de regionale samenwerkingsverbanden zoals in onze regio's. Via het netwerk dat ontstaat door de gebiedsprocessen hebben we kennis van de lokale situatie, opgaven en kansen, en kunnen we bouwen aan de relatie met de agrariërs. Via de keukentafelgesprekken ontstaat een ingang voor een advies over de mogelijkheden. Hierbij sluiten we aan bij de mogelijkheden die het Rijk biedt, en vullen dit aan. We werken hierbij nauw samen met de initiatieven van regio's, waterschappen en gemeenten.

We vinden het belangrijk om ook het organiserend vermogen te versterken van ondernemers die vergelijkbare concepten willen realiseren. Naast samenwerking is het delen van kennis een belangrijk middel om als ondernemer stappen te zetten. Dit kan veel verschillende aanvliegroutes hebben, zoals innovaties en onderzoek zoals wordt ontwikkeld in de Agro-innovatieregio Achterhoek en de vele innovaties die worden onderzocht en getest in de regio FoodValley of meer conceptgericht, bijvoorbeeld op het gebied van korteketenconcepten, biologische landbouw of agroforestry.

Hierbij zetten we de volgende instrumenten in:

- Inzet van onafhankelijke adviseurs voor keukentafelgesprekken, waarbij de eventuele ontwikkelwensen van ondernemers worden besproken en gebiedsgewijs netwerken worden opgezet waaruit vanuit andere adviseurs of raadspersonen (liefst lokale/regionale aanbieders) advies kan worden gegeven voor bedrijfsontwikkelplannen. We regelen ook dat daar het nodige klaar staat aan flankerend beleid, zoals begeleiding naar ander werk voor stoppers. We verstrekken vouchers voor de financiering van vervolgstappen;
- We ondersteunen kennisnetwerken en samenwerkingsverbanden om kennisontwikkeling en -uitwisseling te faciliteren, zoals bijvoorbeeld op het gebied van korte keten, agroforestry of biologische landbouw, Greenport Gelderland en Greenports NL;
- We continueren onze inzet en ondersteuning voor het Actieplan Natuurinclusieve Landbouw.
- Het project Leren en Innoveren in de tuinbouw wordt twee jaar voortgezet.

Innovatie

De ontwikkeling en innovatie van de land- en tuinbouwsector wordt door ons ook in de toekomst ondersteund. De nadruk ligt daarbij op de ontwikkelingen die passen bij de maatschappelijke opgaven. Innovaties die bijdragen aan de continuïteit van het bedrijf en het verbeteren van de omgevingskwaliteiten en een bijdrage leveren aan de energietransitie worden ondersteund, ook als dit niet per se regionale economische groei oplevert. We zoeken daarbij de aansluiting bij het Missiegedreven topsectoren- en innovatiebeleid van het Rijk.

Ondanks dat boeren en tuinders al veel hebben geïnvesteerd in maatregelen gericht op het beperken van emissies, het sluiten van kringlopen en het verminderen van het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen, zien we dat er nog veel vragen zijn over nieuwe systemen en technieken. De verschillende sectoren staan daarbij voor verschillende uitdagingen. Binnen de veehouderijsectoren staat het terugdringen van geur-, ammoniak- en broeikasgasemissies uit stallen centraal en het bevorderen van dierenwelzijn. Dit kan bijvoorbeeld via aanpassing in de stal, het voer, het management. Voor de grondgebonden sectoren zoals de melkveehouderij en de akkerbouw kunnen innovaties bijdragen aan heel veel doelen, zoals het beperken van de uitspoeling van mineralen en restanten van gewasbeschermingsmiddelen naar grondwater en

oppervlaktewater en/of aan het verbeteren van de biodiversiteit.

Voordat de sector massaal kan investeren in bijvoorbeeld een nieuw stalsysteem is ontwikkeling en validatie essentieel. De markt wordt onvoldoende geprikkeld hierin financieel het voortouw te nemen. Voor de sectoren die voor Gelderland economisch essentieel zijn, zoals de veeteelt en tuinbouw, willen we hier, in combinatie met het missiegedreven topsectorenbeleid van het Rijk, een actieve bijdrage leveren, door heel gericht onderzoeken die een grote impact kunnen hebben op het terugdringen van emissies en het sluiten van kringlopen te ondersteunen.

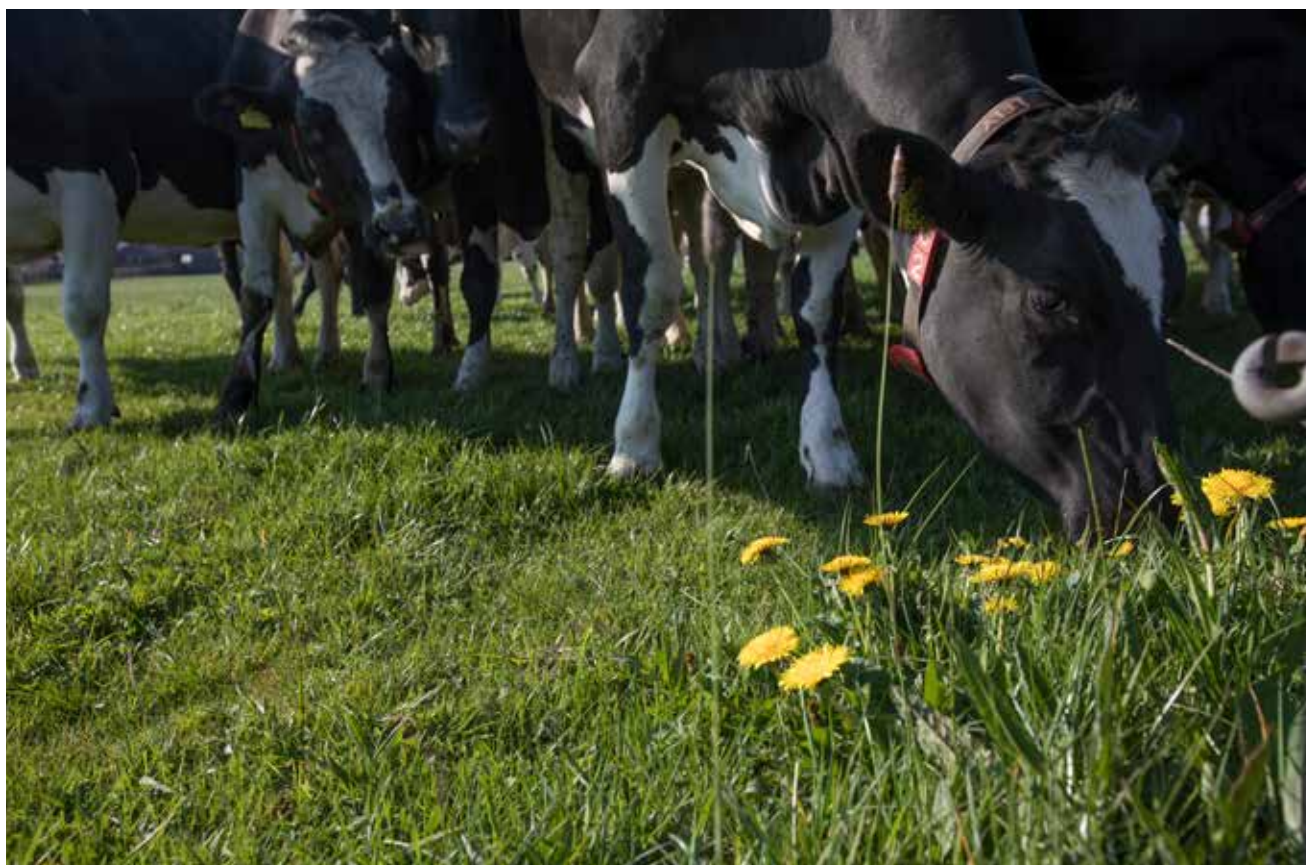
Als onderdeel daarvan stimuleren we de verbinding tussen de agrarische primaire sector en het FoodValley2030-programma van de stichting Foodvalley NL. De doelen van FoodValley2030 richten zich op duurzaam geproduceerd gezond voedsel, eiwittransitie en kringlooplandbouw. Foodvalley NL ondersteunt in dat kader partijen bij internationale handelsrelaties, acquisitie van bedrijven en talent, ontsluiting van kennis en gedeelde onderzoeksfaciliteiten en het ondernemerschap. De voedingsmiddelenindustrie en kennisinstellingen zijn goed vertegenwoordigd in dit netwerk. We willen de primaire sector van boeren en tuinders hieraan verbinden om de ontwikkelingen te versnellen.

Het agro-innovatie-ecosysteem met de kennisinstelling WUR en proeftuinen zoals De Marke voor de melkveehouderij, het Poultry-ExpertiseCentrum voor de pluimveehouderij en Randwijk voor de fruitteelt is goed ontwikkeld. Ons doel is Gelderland te ontwikkelen tot de agro-proeftuin van Nederland. Via diverse programma's versterken we dit systeem. In de Regiodeal FoodValley wordt een meerjarig onderzoeksprogramma uitgevoerd dat gericht is op het beperken van emissies, de eiwittransitie en het hergebruik van reststromen uit de levensmiddelenindustrie. In de door het ministerie van Landbouw, Natuur en Voedselkwaliteit (LNV) aangewezen agro-innovatie regio Achterhoek is experimenteerruimte gecreëerd voor het uitproberen van nieuwe werkwijzen die gericht zijn op het sluiten van de kringloop én meer eigen verantwoordelijkheid van de ondernemer. We ondersteunen deze Gelderse agro-innovatiecentra van nationale betekenis, die nauw samenwerken met de boeren en tuinders in de regio.

De verbinding tussen boeren, bedrijven, onderwijsinstellingen (mbo, hbo en wo), overheden en onderzoeksinstellingen willen we versterken. We ondersteunen haalbaarheidsonderzoeken en agro-innovatiemakelaars kunnen initiatieven van de grond trekken om marktintroductie te versnellen. Belangrijke thema's zijn nieuwe (eiwit)teelten, emissiereductie, precisielandbouw, vierkantsverwaarding, biodiversiteit en welzijn en gezondheid van mens en dier. Een belangrijke leidraad voor ons innovatiebeleid is de Kennis en Innovatie Agenda (KIA) van de topsector Agrifood. Jaarlijks zullen we kijken hoe we onze middelen samen met middelen van het Rijk en de sector kunnen inzetten om voor Gelderland relevante kennisvragen te beantwoorden.

In lijn met het toekomstig mestbeleid van het ministerie van LNV leveren we via de ondersteuning van het project Kunstmestvrije Achterhoek een bijdrage aan het creëren van mogelijkheden voor het hergebruik van stikstof en organische stof uit dierlijke mest als alternatief voor kunstmest. Zo zorgen we ervoor dat het gebruik van met aardgas geproduceerde kunstmest kan worden verminderd en de mineralenkringloop regionaal wordt gesloten.

De minister heeft recent in het kader van de herbezinning van het mestbeleid aangekondigd de komende 10 jaar de kringloop verder te willen sluiten door alle mest van niet-grondgebonden bedrijven te laten verwerken in scheidingsinstallaties en via die weg meststoffen te produceren die qua samenstelling exact aansluiten bij de behoefte van de plant op het moment dat de plant er behoefte aan heeft. Deze visie gericht op het behouden van mineralen in de kringloop vraagt inzet van ons en van de markt bij de realisatie van extra capaciteit voor mestverwerking.

Binnen de fruitteelt zijn er innovaties die kunnen bijdragen aan onze doelen, maar die kunnen op het eerste gezicht ook strijdig zijn met andere doelen. Zo is het mogelijk het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen verder te beperken door een grotere toepassing van teeltondersteunende voorzieningen, bijvoorbeeld door de komende 10 jaar 5.000 ha fruit onder zeil te brengen. Vanuit landschap en recreatief oogpunt is dit echter minder gewenst. Gotenteelt kan bijdragen aan het knelpunt van waterbeschikbaarheid. Nadeel is dat de bodem alleen maar een draagkrachtfunctie heeft en het bodemleven verdwijnt. Dit geldt ook voor de laanboomteelt waar de containerteelt steeds meer een vlucht neemt. In verband met de impact op de omgeving volgen we deze ontwikkelingen en zoeken we samen met de gemeenten en ondernemers naar innovatieve oplossingen, zoals bijvoorbeeld de combinatie met zonnepanelen of nieuwe teeltsystemen en -combinaties.

We continueren onze inzet samen met de waterschappen en LTO-Noord voor het Deltaprogramma Agrarisch Waterbeheer (DAW) dat gericht is op het beperken van emissies. Het DAW is gericht op de ontwikkeling en introductie van managementmaatregelen en investeringen op het boerenland zoals machines, sensoren en boerenstuwen die bijdragen aan het beperken van emissies naar het grondwater en oppervlaktewater en het vasthouden van water in een gebied.

Ter ondersteuning van de ontwikkeling en de toepassing van innovaties zitten we de volgende instrumenten in:

- We verlenen opdrachten aan kennisinstellingen zoals de WUR voor het uitvoeren van validatie-onderzoeken en andere onderzoeken die de introductie van nieuwe technieken of methoden versnellen;
- We stellen subsidies beschikbaar voor agrariërs of samenwerkingsverbanden met agrariërs om haalbaarheid van innovaties te verkennen, zoals bijvoorbeeld nieuwe (eiwit)teelten, emissiereductie, precisielandbouw, vierkantsverwaarding, biodiversiteit, agroforestry en welzijn en gezondheid van mens en dier;
- We stellen subsidie beschikbaar aan boeren en tuinders voor de introductie van gevalideerde bovenwettelijke innovaties die bijdragen aan onze omgevingsdoelen. Dit doen we in ieder geval voor agrarisch waterbeheer en jonge boeren;
- We initiëren prijsvragen en/of hackathons voor de ontwikkeling van doorbraakprojecten, zoals bijvoorbeeld een emissie-arme melkveestal;
- We versterken het netwerk door nieuwe verbindingen te leggen tussen de primaire sector en factoren die een rol vervullen in het agro-innovatienetwerk zoals Foodvalley NL, de TKI AgriFood, proefboerderijen, de WUR, hbo en mbo door bijvoorbeeld het aanstellen van innovatiemakelaars;
- We ondersteunen het Nederlands Centrum Mestverwaarding dat kennis bundelt en verspreidt over innovaties waarbij het verder sluiten van de mineralenkringloop centraal staat;
- We continueren onze betrokkenheid bij de Regiodeals FoodValley en Achterhoek en de daarbij geïnitieerde projecten, alsmede bij de Interbestuurlijke programma's (IBP's);
- We ondersteunen de door het ministerie van LNV aangewezen Agro-innovatieregio Achterhoek bij het realiseren van projecten die vragen om extra regelruimte;
- We verkennen de mogelijkheden en wensen voor samenwerking tussen de verschillende proeftuinen in Gelderland gericht op een gezamenlijke uitstraling en presentatie onder de vlag van "Gelderland Agroproeftuin";
- We nodigen initiatiefnemers uit om met plannen te komen voor nieuwe proeftuinen van (inter) nationale betekenis, die complementair zijn aan reeds bestaande proeftuinen in Nederland;
- We continueren inzet voor het project Kunstmestvrije Achterhoek, dat gericht is op het hergebruik van stikstof en organische stof uit dierlijke mest en de daarvoor benodigde aanpassingen van de mestwetgeving;
- Greenports NL en Greenport Gelderland leveren via hun thematafels en het GG Innovatiefonds hun bijdrage aan innovatie;
- Nieuwe ontwikkelingen zoals de Fruittechcampus, het laanboomhuis en het Horticulture Experience Center kunnen hierin een platform bieden.

7.4 Mogelijk maken

Financieel

Agrariërs die de stap maken van schaalvergroting en winstmaximalisatie van de producten naar het verwaarden van maatschappelijke diensten via waardevermeerdering en extensivering nemen vaak financiële risico's. Men investeert, stapt over op een nieuwe markt, heeft een (aanloop)periode met minder inkomsten. Deze ondernemers willen we ondersteunen, zodat de risico's beperkt zijn. Extra aandacht gaat uit bij het ondersteunen in investeringen in innovaties door de jonge boeren bij het starten van een nieuw bedrijf of bij bedrijfsovername.

Om de ontwikkeling financieel mogelijk te maken zetten we de volgende instrumenten in:

- Voor Gelderse boeren komt een fonds beschikbaar waaruit de risico's voor omschakelaars kunnen worden afgedekt of gecompenseerd voor een periode van 2 tot 5 jaar. Hiervan kan gebruik worden gemaakt voor de opstartfase waarin weinig inkomsten gegenereerd worden (zoals bijvoorbeeld bij agroforestry) of een tussenfase zoals bij biologische landbouw waarbij de investeringen nog niet beloond worden met een hogere productprijs. Voor dit omschakelfonds sluiten we aan bij de initiatieven van het Rijk en bekijken we wat er aanvullend provinciaal nodig is;
- We stellen subsidies beschikbaar via POP3plus voor agrariërs voor de investeringen die nodig zijn om de bedrijfsplannen te realiseren, inclusief logistiek voor samenwerkende agrariërs. Dit kan voor bestaande concepten zoals korte keten en biologische landbouw, maar ook voor innovatieve concepten;
- Het Greenport Gelderland Innovatiefonds (GGI) blijft voor de komende jaren bestaan;
- De verplaatsingsregeling glastuinbouw zal in de POP3plus-periode nog actief blijven;
- Er komen extra financiële mogelijkheden voor de energietransitie in de glastuinbouw;
- Doelgroepgerichte communicatie die inzicht geeft in de beschikbare financieringsmogelijkheden en instrumenten.

Juridisch

Innovaties en de ontwikkeling naar een natuurinclusieve landbouw kunnen worden beperkt of vertraagd door beleid en regels. Duurzame perspectieven voor agrarische bedrijven zijn dan moeilijk te creëren. Voorbeelden hiervan zijn regelingen en procedures rond functieverandering (VAB's), nevenactiviteiten en verplaatsing (nieuwvestiging) van agrarische bedrijven. Om een gebiedsproces optimale kansen te geven, is het belangrijk ruimte te bieden in de kaders van bestaande provinciale, regionale en gemeentelijke regelingen.

Daarnaast leiden opgaven rond bijvoorbeeld energietransitie, water en natuur tot de roep om meervoudig ruimtegebruik in de agrarische sector. Een goed voorbeeld is de realisatie van zonneweides in combinatie met de uitloop van pluimvee. Maar sectorale wet- en regelgeving kunnen de mogelijkheden voor het toepassen van meervoudig ruimtegebruik beperken. We zetten ons in om deze barrières zoveel mogelijk weg te nemen. Dat doen we in samenwerking met onze IPO-partners en de ministeries (zie ook bijlage 1, Lobby).

Als agrarische initiatieven bijdragen aan een duurzaam ontwikkelingsperspectief binnen de draagkracht van een gebied, gaan we in gesprek met de gebiedspartners om passende ruimtelijke oplossingen te vinden. Daarmee kunnen we meewerken aan het verplaatsen van agrarische bedrijven, het bieden van mogelijkheden voor nieuwe functies op stoppende agrarische bedrijven en het verbreden van functies op agrarische bedrijven zodat zij een sterkere positie binnen de keten kunnen innemen. Te denken valt aan het promoten, verwerken en verkopen van zelfgeproduceerde producten.

Om de ontwikkeling juridisch mogelijk te maken zetten we de volgende instrumenten in:

- In samenwerking met de IPO-partners en de ministeries oplossingen creëren om vraagstukken rond meervoudig ruimtegebruik in de agrarische sectoren op te lossen;
- We vragen regio's in hun ruimtelijke visies een duurzaam ontwikkelingsperspectief voor agrarische bedrijven als een van de speerpunten te benoemen en uit te werken. Natuurinclusieve landbouw en de gebiedsgerichte benadering vormen hierin belangrijke pijlers;
- We werken samen met gemeenten en regio's aan ruimtelijke instrumenten (bijvoorbeeld de Omgevingsverordening of handreikingen) waarin een duurzaam ontwikkelingsperspectief voor de landbouw een volwaardige plek krijgt, binnen de doelen van de Omgevingsvisie Gaaf Gelderland.

Mogelijk maken: Pilot verbeteren grondpositie voor toekomstgericht ondernemen

Voor tal van maatschappelijke opgaven zet provincie Gelderland grond in op basis van het grondbeleid. Grondbeleid wordt vooral actief gebruikt voor de doelen natuur en mobiliteit. Dit heeft geresulteerd in een pachtbeleid waarin kortlopende pachtcontracten als instrument worden gebruikt. Immers, de gronden moeten flexibel bruikbaar en inzetbaar zijn, omdat deze aangekocht zijn voor andere doelen dan landbouw. Voor het stimuleren van een meer grondgebonden landbouw zullen we op een andere manier ruimte moeten geven.

Een goede grondpositie is een voorwaarde voor toekomstgericht ondernemen van grondgebonden bedrijven. Grondgebondenheid is de basis voor natuurinclusieve kringlooplandbouw. Daarmee kan meer weidegang en meer veevoederproductie in de directe omgeving mogelijk worden gemaakt, en de biodiversiteit worden vergroot. Het versterken van grondposities is op het lokale schaalniveau van een individuele ondernemer echter weinig kansrijk. Een gebiedsgerichte aanpak helpt om de grondgebondenheid te verbeteren.

We verwachten dat sommige agrariërs hun bedrijf zullen beëindigen, bijvoorbeeld door het ontbreken van een opvolger. Als deze bedrijven grond in eigendom hebben, kunnen deze gronden (na aankoop) ingezet worden om andere agrariërs duurzame perspectieven te bieden, bijvoorbeeld via een verkaveling of voor uitplaatsing van bedrijven. Provincie Gelderland kan hieraan bijdragen door grondbeleid te gebruiken om partijen en doelen met elkaar te verbinden. Hiervoor is veel aandacht gevraagd in de consultatiereacties. Hier willen we als volgt invulling aan geven.

Aanpak

Om de ontwikkeling naar toekomstgerichte landbouw te versnellen starten we een pilot met de verkoop van 100 hectare landbouwgrond aan boeren die investeren in een natuurinclusieve bedrijfsvoering. Hierbij gaat het om gronden die de provincie reeds in eigendom heeft verkregen voor bijvoorbeeld natuurontwikkeling, stikstof of kavelruil maar die voor die doelen niet meer nodig zijn. Ook kan het nodig zijn om in beperkte mate nog gronden te verwerven voor de pilot. Met een pilot willen we ervaring opdoen met deze wijze van verkoop, eventueel voorafgegaan aan een tijdelijke pachtperiode.

We vragen boeren een bedrijfsplan te overleggen waaruit blijkt op welke manier natuurinclusieve landbouw wordt geïntegreerd in de bedrijfsvoering en waaruit blijkt dat het bedrijf toekomstperspectief heeft. Boeren die ontwikkelen naar het hoogste niveau krijgen voorrang. Bij de verkoop gelden kwalitatieve

verplichtingen die ook vastgelegd worden in het bestemmingsplan. Gezien het geringe aanbod aan agrarische gronden, verwachten we dat binnen de pilot ongeveer 100 hectaren landbouwgrond beschikbaar te kunnen krijgen en op deze wijze in de markt kunnen zetten.

Voortzetting Investeringskrediet strategische grondaankopen Kavelruil (PS2013-939)

Voor de periode 2014 – 2020 is € 15 miljoen beschikbaar gesteld voor het investeringsfonds kavelruil voor landbouwstructuurversterking. Met de perspectiefnota 2021 is dit fonds verlengd tot 31 december 2021. Deze gelden zijn op dit moment deels belegd in 97 hectare grond welke komende periode verkocht wordt. Dit investeringskrediet wordt voortgezet passend binnen de kaders van deze Kadernota. De huidig lopende kavelruilprocessen worden beëindigd en de gronden worden dit jaar verkocht”. De gronden worden verkocht, zodat we met het revoluerend Investeringskrediet nieuwe kavelruilprocessen kunnen ondersteunen.

Financiële consequenties

Met de pilot van circa 100 ha gaan we onderzoeken welk effect de voorwaarden aan nieuwe gebruik op de verkoopprijs heeft. Eventuele lagere opbrengsten worden samen met de handelingskosten begroot vanuit het programma Agrifood. Rekening houdend met afwaardering (€ 1,6 miljoen) en handelingskosten (€ 0,2 miljoen) moet additioneel maximaal €1,8 miljoen beschikbaar gesteld worden uit het programma Agrifood. De gronden die het betreft zijn deels al in eigendom van de provincie, of komen in eigendom vanuit andere doelen.

Na twee jaar evalueren we de voortgang van deze pilot. Bij perspectiefnota 2021 zullen wij u een concreet voorstel doen voor deze pilot.

Instrumenten

- Het investeringskrediet strategische grondaankopen Kavelruil met een looptijd van 2013 tot en met 2021 wordt voortgezet waarbij de huidig lopende kavelruilprocessen worden beëindigd en de gronden worden verkocht;
- We starten een pilot waarbij boeren met een natuurinclusieve bedrijfsvoering of ontwikkelingsplannen daartoe, voorrang krijgen bij de aankoop van provinciale gronden, eventueel voorafgegaan door een tijdelijke pacht met optie tot koop;
- Na twee jaar evalueren we de voortgang van de pilot en sturen we zo mogelijk bij;
- De glastuinbouwherstructurering zal steeds minder vanuit de overheid ondersteund worden. De tuinbouwsector in samenwerking met de coalitie HOT (Herstructurering en Ontwikkeling Tuinbouw) zal de ontwikkeling van nieuwe glastuinbouwkavels ter hand nemen. De overheid stuurt met het planologisch instrumentarium

7.5 Belonen: vergoeding en marktontwikkeling voor maatschappelijke diensten

7.5.1 Vergoeding voor maatschappelijke diensten

Via het agrarisch natuurbeheer worden boeren nu deels betaald voor een beperkt aantal maatschappelijke diensten die zij leveren, met name gericht op biodiversiteit. Dit willen we intensiveren, zodat meer boeren hier gebruik van kunnen maken. Daarnaast willen we pilots starten om een markt te ontwikkelen voor de ecosysteemdiensten die agrariërs bieden, in aansluiting op de te ontwikkelen KPI's. Hierbij kan je denken aan koolstofvastlegging, biodiversiteit, landschap, energietransitie of waterzuivering. Naarmate het maatschappelijk belang bij de dienst groter is, ligt het meer voor de hand dat ook de overheid de dienstverlening vergoedt. Denk hierbij aan biodiversiteitsdoelen, water- of klimaatopgaven. Europese middelen voor het GLB kunnen hiervoor worden aangewend. Voor andere diensten ligt een beloning uit de markt soms meer voor de hand, bijvoorbeeld voor bovenwettelijke maatregelen voor dierenwelzijn of voor energielevering. We willen ketenpartijen en financiers zoveel mogelijk betrekken, en daardoor werken aan systemen waarbij beloningen uit zowel publieke als private middelen gestapeld kunnen worden, liefst voor een langdurige tijd. Dit kan door aan te sluiten op hierboven genoemde puntensystemen. We werken hierin nauw samen met het Rijk en door samen te experimenteren in Gelderland. Op deze manier geven we ook invulling aan true pricing.

Belonen: we zetten de volgende instrumenten in:

- Om de groen-blauwe diensten te belonen benutten we maximaal de middelen voor het Europese landbouwbeleid (GLB). Dit doen we zowel via pijler 1 (conditionaliteiten, ecodiensten) als pijler 2 (agrarisch natuur- en landschapsbeheer en plattelandsinvesterings);
- Om het mogelijk te maken dat boeren kunnen verdienen aan de levering van energie zetten we in op het creëren van randvoorwaarden, waaronder netverzwaring, en ondersteunen we boeren in het vergroten van de mogelijkheden van inzet van de opgewekte energie op eigen bedrijf;
- In 2021 maken we afspraken met boeren om het onderhoud van landschapselementen door boeren structureel voor de lange termijn vast te leggen;
- We voeren pilots uit voor private verwaarding van maatschappelijke diensten die de boer naast de producten levert. Hierbij starten we bij een lokaal/regionaal systeem waarbij agrariërs inspanningen leveren om het verhogen van het organisch koolstof in de bodem en het planten van bomen (agroforestry) te vermarkten in de vorm van CO₂-certificaten. Doel is om hier ook landschap en andere maatschappelijke diensten aan toe te voegen;
- We sluiten convenanten met ketenpartijen om gezamenlijk agrariërs extra te compenseren voor de maatschappelijke diensten die naast het product worden geleverd. De verwachting is dat dit het meest eenvoudig is voor producten voor de Nederlandse markt;
- We ondersteunen schaalbare concepten waarbij de kosten voor maatschappelijke diensten (deels) onderdeel uitmaken van de productprijs.

7.5.2 Belonen: de consument bewegen naar duurzaam geproduceerd voedsel

Het is uiteindelijk de consument die kiest of hij een product koopt waar de kosten van de maatschappelijke diensten onderdeel uitmaken van de prijs bij het product. Hierbij kan je denken aan producten uit de korte keten, innovatieve concepten zoals herenboerderijen en SKAL-gecertificeerde producten uit de biologische landbouw. Zonder verandering blijkt dat dit nichemarkten blijven. Bij de korte keten is het aantal en de afzet van boerderijwinkels sterk toegenomen, de markt voor boerderijwinkels blijkt echter tegen zijn grenzen aan te lopen. Om de korte keten verder te laten groeien is professionalisering van de logistiek en de marketing van belang. Zoals bij alle vernieuwingen is ook hier kennisdeling en -ontwikkeling van belang. De huidige biologische boeren behoren veelal tot de 10 tot 15% van natuurinclusieve kringloopboeren. Hier is met name de prijs een belemmerende factor om deze sector verder te laten groeien. Dit geldt ook voor veel gecertificeerde producten zoals producten die zijn geproduceerd onder het keurmerk On the way to PlanetProof. Er zijn genoeg boeren die willen omschakelen, maar door het achterblijven van de vraag is omschakeling niet mogelijk.

Dit betekent ook dat de afzet op de binnenlandse markt moet groeien of de vraag naar duurzame exportproducten over de grens moet toenemen. Op dit laatste hebben we weinig invloed. Ook is ondersteuning nodig tijdens overbruggingsperiodes, zoals bijvoorbeeld bij boeren die overstappen op biologisch boeren, maar die tijdens de overgangsfase nog geen meerprijs voor de producten krijgen.

Om deze markten te stimuleren zetten we de volgende instrumenten in:

- Samen met ketenpartners en mede-overheden zetten we ons in om de afzet van biologische en korteketenproducten te verhogen;
- Samen met de retail voeren we sociale experimenten uit om de afzet van biologische producten te verhogen;
- We starten een campagne om de consument bewust te maken van de daadwerkelijke kosten van voedsel en welke prijs de boer ontvangt;
- We stimuleren concepten waarbij de maatschappelijke diensten vermarkt worden in het product. Hierbij kan je denken aan concepten zoals herenboeren, korte ketens of SKAL-gecertificeerde producten. Dit doen we via kennisuitwisseling en de concepten financieel mogelijk te maken.

Bijlage 2. Lobby-agenda

Op verschillende onderwerpen lobbyen we richting de ministeries en/of de Tweede Kamer, al dan niet samen met andere partijen. Steeds beogen we gunstiger regelgeving voor natuurinclusieve kringlooplandbouw.

GLB

In de voorbereiding van het nieuwe GLB zijn we partner van het ministerie van LNV. Onderwerpen waar we als provincie Gelderland voor gaan zijn onder meer:

- de verdeling van de middelen binnen pijler 1 tussen de basisbetalingen (conditionaliteiten) en de ecoregelingen, en de mate van overheveling van middelen uit pijler 1 (inkomensondersteuning) naar pijler 2 (plattelandontwikkeling);
- de beloning van duurzaamheidsmaatregelen via punten- en certificeringssystemen die zoveel mogelijk aansluiten bij die van het bedrijfsleven;
- het opheffen van het ploeg- en omzetverbod op gronden zonder ecologische waarden binnen de grenzen van Natura 2000 en buiten het GNN;
- erkenning van koolstoflandbouw;
- erkenning van agroforestry.

Wat betreft koolstoflandbouw willen we lobbyen om de vastlegging van koolstof mee te laten tellen in de CO₂-certificaten, zodat deze tot waarde kunnen worden gebracht.

We willen bekijken of Europese subsidies behouden kunnen blijven als de boer zelf landbouwproducten bewerkt op zijn agrarische bedrijf (bijvoorbeeld melk pasteuriseren is nu niet toegestaan).

Prijsvorming landbouw

Voor een eerlijke prijs voor wat de boer produceert willen we, samen met partners, een lobby starten om tot lagere btw-tarieven te komen voor biologisch voedsel of voor streekproducten.

Waar mogelijk geven we ons geluid af bij de totstandkoming van handelsverdragen, waarbij ons streven is dat regels die gaan over de kwaliteit van de importproducten minimaal gelijk liggen met de regels waar onze eigen boeren aan gebonden zijn.

Farm to fork-strategie

We steunen deze strategie in belangrijke mate, zoals de doelen voor verandering van het voedingspatroon (voorkomen obesitas), het streven naar een kleinere milieu-voetafdruk (circulair, zoals voedselresten als veevoer, verlagen import eiwitten en mineralen, precisielandbouw), het realiseren van koolstofvastlegging als een inkomstenbron en de inzet van biomassa (restmaterialen) als energiebron.

In lijn met de strategie steunen we de voorstellen voor:

- betaalbaarheid van duurzaam voedsel, belastingprijkels (zoals lagere btw op biologisch voedsel);
- facilitering van hergebruik van voedselresten voor veevoer (daar waar nu nog verboden);
- mededinging: het coöperatief organiseren, zodat samenwerkende boeren een prijs kunnen zetten, moet makkelijker worden;
- de wetgeving rond geografische aanduidingen kan uitgebouwd en gekoppeld worden aan wetgeving rond een eerlijke prijs.

Bodem

Voor bodembeheer willen we samen met andere partijen lobbyen voor het mogen aanwenden van bermmaaisel, slootmaaisel en andere stoffen (bokhasi) als bemesting. Deze stoffen worden nu als afvalstoffen gezien.

Ook is de wens dat plaatsing van compost makkelijker wordt in relatie tot de plaatsingsruimte. De ruimte voor het gebruik van meststoffen die afkomstig zijn uit dierlijke mest en in de plaats komen van kunstmest zou vergroot moeten worden.

Voorwaarden biologische leghennenhouderij

We willen bereiken dat het telen van voedsel in kippenuitlopen (zoals fruitbomen) wordt toegestaan volgens de voorwaarden voor biologische leghennen. Ook moet het mogelijk worden dat een uitloop voor leghennen onder zonnepanelen wordt toegestaan binnen het biologische stelsel. Het COKZ, het centrale orgaan op het gebied van de controle van zuivel, pluimvee en eieren, staat dit - tezamen met het ministerie - niet toe.

Derogatieregelgeving

De derogatieregel (maximaal 20% bouwland op het areaal grasland) bij melkveehouders zorgt ervoor dat boeren minder snel geneigd zijn om akkerranden langs maïspancelen te leggen, want die worden gerekend als akkerbouw en niet als grasland. Voorstel is om akkerranden niet te laten meetellen voor het areaal derogatie.

Dezelfde regels zorgen voor een te laag areaal ruwvoeder. Wenselijk is het, om 65% van de eiwitbehoefte op eigen land te telen. Gras-kruidentmengsels zijn goed voor de biodiversiteit, maar door een lagere opbrengst gaat de productie van voereiwit naar beneden. De eis om 65% eigen eiwit te telen dwingt om vervolgens weer productiever gras in te zaaien.

Eiwitten en circulair veevoer

Wens is minder eiwitten van over de grens te importeren en meer reststromen te gebruiken.

Daarbij lopen we tegen regelgeving aan:

- Bij het gebruik van diermeel is het zo, dat er geen dierlijke eiwitten gevoerd mogen worden aan dieren. Het loont de moeite dit nog eens te bekijken;
- Bij de verwerking van insecten is het niet toegestaan dode insecten aan dieren (bijvoorbeeld kippen) te voeren, terwijl dat wel is toegestaan in humaan voedsel;
- Bij verwerking van voedselresten is veel onduidelijke regelgeving, waardoor humaan brood en banket niet gebruikt mogen worden als grondstof voor veevoer, terwijl ook bierbostel niet mag worden ingedroogd;
- In de Regiodeal Foodvalley proberen we te onderzoeken of daar verandering in mogelijk is.

Omgevingsrecht

Via het Schone Luchtakkoord zijn we betrokken bij pilots die mede tot doel hebben om een zogenoemde 'APK voor stallen' juridisch te laten vastleggen. Indien dat het geval is, kunnen via actualisatie van de vergunning bestaande stallen versneld worden geüpdatet naar de best beschikbare technieken.

Voorts zijn we betrokken bij een snellere procedure voor erkenning van emissie-reducerende technieken. We willen verder, tezamen met gemeenten en andere partijen, in het kader van de Regiodeal Foodvalley bijdragen aan vergunningverlening met doelvoorschriften in plaats van middelvoorschriften. Dit zou kunnen wanneer er erkende sensor- en monitoringstechnieken beschikbaar komen.

Ten slotte streven we naar een aankooptitel voor de provinciale overheid voor kringlooplandbouwdoelen.

Korte ketens

Voorts willen we kijken of vereenvoudigingen in de streepjescodesregelgeving over voedsel en waren mogelijk is. En we volgen de ontwikkelingen rond de regelgeving omtrent 'streekproduct', gegarandeerde herkomst, Europese bescherming enzovoort, en proberen dit in het voordeel van het verdienmodel om te buigen.

CO₂ en ODE

De glastuinbouw wil graag aan haar afspraken uit het klimaatakkoord voldoen. Echter van overheidszijde worden de spelregels aangepast. De CO₂-handel nodig om de glastuinbouw van CO₂ te voorzien wordt belemmerd, doordat de opslag van CO₂ in de Noordzee financieel wordt ondersteund (CCS). CCU wordt daardoor niet meer rendabel. Een ander lastig punt is de Opslag Duurzame Energie (ODE) die voor tuinders is verhoogd. De overstap van gas naar 'all-electric' wordt daarmee niet meer financieel interessant. Via de Greenports NL wordt hierop een brede lobby ingezet om de doelstellingen rond klimaat vanuit de tuinbouw te halen.

Bijlage 3 Accenten aangegeven door Provinciale Staten en Impressie van de consultatie van de Koersnotitie

In de zomermaanden is de eerdere versie van de door Gedeputeerde Staten (GS) vastgestelde Koersnotitie voorgelegd aan het netwerk en aan Provinciale Staten, met het verzoek op de Koers te reageren. Uit die consultatie zijn vele reacties gekomen, vanuit het netwerk en vanuit de politiek. Uit de reacties blijkt veel draagvlak. De opmerkingen zijn soms kritisch, maar vrijwel altijd constructief. Door Provinciale Staten werd aandacht gevraagd voor de (definitie van) gezinsbedrijven, waarbij die focus op gezinsbedrijven overigens niet door alle fracties werd gedeeld. Voorts stipten de Staten de grond-behoefte aan voor alle functies, en opperden de mogelijkheid dat de provincie daar een rol in zou moeten pakken. Over het plussenbeleid kwamen vragen - gaat dat door? -, ze vroegen er aandacht voor om geen bedrijfsvoeringsrisico's bij de boer te gaan leggen en koppelden dat aan de behoefte aan een omschakel-fonds. Ten slotte pleitten de Staten voor het betrekken van consumenten bij de Koers.

Vanuit het netwerk zijn 125 reacties ontvangen: van boeren, landbouworganisaties, de agribusiness en banken, groene organisaties, kennis- en onderwijsinstellingen, overheden en adviesbureaus. Uit die reacties kwamen als rode draden ook weer de steun voor de koers, maar ook scepsis over de vraag of het wel zal lukken om de natuurinclusieve kringlooplandbouw te realiseren. Vragen waren er ook over de definities van kringlooplandbouw (is de kalverhouderij daar een goed voorbeeld van?) en natuurinclusieve landbouw (wat moet een intensieve veehouderij daarmee?). Ook diverse oproepen om geen nieuwe opgaven bij boeren te leggen zonder de risico's die zij lopen af te dekken, juist in het omschakeltraject.

Opvallend was het verschil in mening over de meerwaarde van begeleiding van boeren aan de keukentafel: voor- en tegenstanders wisselden elkaar af. Ook was er veel aandacht voor een overheidsrol in het grond-beleid, en voor de rol van de markt en de consument en hoe je die beïnvloedt.

In webinars is vervolgens doorgesproken over een paar steeds terugkerende inhoudelijke reacties, te weten:

- 1 de plek van intensieve veehouderij: die is in de Koersnotitie niet duidelijk;
- 2 de plek van de gangbare, bulkgerichte (export)landbouw, idem;
- 3 'het verdienmodel': hoe kan een boer/gezinsbedrijf verdienen aan al dat beleid?
Ook in relatie tot het lopen van risico's;
- 4 Wat hebben we voor jonge boeren in petto? Juist bij de gevraagde veranderingen heb je de volgende generatie nodig;
- 5 en de vraag hoe we de Koers gaan uitvoeren, met (nieuwe) instrumenten zoals het GLB, innovatiesubsidies, een omschakelfonds, een grondpot, proefbedrijven, de verordening, met keukentafelgesprekken en erfcoaches/adviseurs en hoe je eventueel gebiedsgericht gaat werken.

De 2 webinars werden door bijna 200 deelnemers bezocht. Duidelijk werd dat veel boeren klaar staan om (onder voorwaarden) een rol te pakken die past in de Koers. Juist ook jonge boeren geven aan niet meer alleen via schaalvergroting hun inkomen te willen veiligstellen, maar het in de verbreding te zoeken. Diverse boeren in Gelderland hebben al vormen gevonden om meer te verdienen aan dat wat zij produceren, bijvoorbeeld met afzet van vlees of zuivel via korte ketens. Anderen slagen erin met natuurinclusieve landbouw en een wat extensievere bedrijfsvoering tot voldoende marges te komen.

Een grote groep boeren in Gelderland is gangbaar. Voor hen is het aantrekkelijk om ook de maatschappelijke diensten, die zij aan de samenleving leveren, te gelde te maken. Daar ligt een rol voor de overheid om dat mede te bekostigen, en dat in elk geval langjarig. Denk aan landschapsbeheer, wateropslag, CO₂-opslag in de bodem of in bos, faciliteren van energie-opwekking. Voor het realiseren van de perspectieven hebben veel

boeren geen overheid nodig die voorschrijft. Breed gedeeld werden de pleidooien om de boer als ondernemer te zien en hem/haar vrij te laten in de keuzes voor zijn bedrijfsontwikkeling. Een zekere begeleiding door onafhankelijke adviseurs en het delen van kennis in een netwerk met liefst gelijkgestemde collega's werden als sleutelfactoren benoemd om de transitie tot een succes te maken. De overheid moet vertrouwen op het ondernemerschap van de boer, en zich inspannen om op het gebied van regelgeving (zoals een level playing field op de Europese binnenmarkt, maar ook de nationale stikstofregelgeving) als ook in het beïnvloeden van consumenten en retail om tot betere verdeling van de marges in de keten te komen.

Bijlage 4 Grond

Inleiding

Het vergroten van de grondgebondenheid draagt bij aan de ontwikkeling naar natuurinclusieve landbouw. Dit betekent dat een deel van de gronden natuurinclusief worden beheerd (niveau 2, bijvoorbeeld agrarisch natuurbeheer) als tussenstap naar een volledige integratie in de gehele bedrijfsvoering (niveau 3, bijvoorbeeld biologische landbouw). Bij het vervolgens volledig sluiten van kringlopen is de balans met de draagkracht van het natuurlijk systeem volledig (niveau 4, bijvoorbeeld natuurboeren). Het vergroten van de grondgebondenheid betekent ook dat een hoger aandeel van het veevoer ofwel eiwitten in de directe omgeving van het bedrijf wordt geproduceerd. Een groter huiskavel draagt bij aan de mogelijkheid om het vee meer te weiden. Zo worden kringlopen (stikstof, fosfaat) beter gesloten. Hierin past ook het meer ruimte bieden voor jonge boeren en voor nieuwe vormen van landbouw. Om deze ontwikkeling te realiseren is en blijft een herstructurering van landbouwgronden nodig. Zonder sturing op grond is de verwachting dat schaalvergroting en intensivering toeneemt. In de praktijk blijkt dat gronden die vrijkomen door bijvoorbeeld stoppende bedrijven worden verkocht aan de hoogste bidder, vaak ook buiten de landbouw. We zien dat verschillende partijen actief zijn op de grondmarkt en gronden niet beschikbaar komen voor bedrijven die inzetten op natuurinclusieve kringlooplandbouw doordat de stap naar vergroting van de grondgebondenheid investeringen vergt die zich pas op termijn terugverdienen.

Investerings derden voor extensivering landbouw

Om de landbouw in staat te stellen te extensiveren en hun inkomen (minimaal) op niveau te houden is er behoefte aan meer grond per diereenheid. Sommige agrariërs zullen dit kunnen realiseren via eigendom, anderen via het gebruik van gronden in eigendom bij anderen. De vraag is of er genoeg investeringsbereidheid is bij die derden om de landbouw te ondersteunen bij die extensivering. In de praktijk blijkt dat het vergroten van de grondgebondenheid niet direct leidt tot verhoging van de inkomsten van het bedrijf. Hierdoor is het veelal lastig voor boeren om hiervoor financiering te vinden.

Huidige situatie

In 2019 was het totaal areaal cultuurgrond in Gelderland 226.248 ha. Hiervan is 55% in eigendom bij de betreffende agrariër en 45% in eigendom bij anderen. Die anderen zijn onder andere kerkelijke instellingen, gestopte agrariërs, landgoederen, beleggingsinstellingen, natuurorganisaties en overheden. Behalve de natuurorganisaties en sommige overheden leggen de andere eigenaren geen tot weinig beperkingen op aan de agrariër die de grond gebruikt. Veelal prevaleert het financiële belang van een hoge opbrengst.

We zien wel kleinschalige initiatieven waarbij financiering wordt gevonden via crowdfunding of via ideële investeringsfondsen voor bijvoorbeeld agroforestry. In de praktijk blijven dit kleinschalige initiatieven die een belangrijke maar bescheiden bijdrage leveren aan de beweging naar een duurzaam, toekomstbestendig agrarisch bedrijf. Ze zijn niet schaalbaar voor de grote groep gangbare boeren. Enkele bekende initiatieven zijn:

- Stichting Grondbeheer biologische-dynamische landbouw (16,5 ha Vorden);
 - Lunters Landfonds (4,6 ha);
 - Land van Ons (crowdfunding, totaal circa 33 ha, nog geen grond in Gelderland);
 - initiatieven via crowdfunding met financiering door particulieren.
- De hoeveelheid grond die dergelijke initiatieven hebben is verhoudingsgewijs heel klein.

Aantrekken andere partijen

Er zijn enkele groepen beleggers (waarvan ASR de grootste) voor wie het heel gewoon is om in landbouwgrond te beleggen. De insteek van de beleggers is puur financieel gericht. Zo wil ASR minimaal 2% rendement halen op haar investering. In de provincie Brabant investeert ASR wel in natuurinclusieve landbouw, maar de onrendabele top/afwaardering wordt dan gefinancierd door provincie Brabant. ASR kan/wil dat deel niet voor haar rekening nemen. Andere beleggers zullen vanuit hun financieel belang gelijksoortig redeneren.

Conclusie

Er zijn kleinschalige initiatieven van partijen die grond kopen en beschikbaar stellen voor natuurinclusieve landbouw. Echter, als percentage van de totale hoeveelheid landbouwgrond is dit marginaal, en zien we hier geen mogelijkheden om binnen afzienbare termijn een significante bijdrage te leveren aan de transitie naar natuurinclusieve kringlooplandbouw.

Evaluatie Investeringsfonds Kavelruil

Omdat kavelruil onvoldoende van de grond komt indien het volledig wordt overgelaten aan de markt, is in 2013 door de provincie het Investeringskrediet Strategische grondaankopen Kavelruil (zaaknummer 2013-014193) opgericht met een revolverend karakter. Hiermee is € 15 miljoen gereserveerd om noodzakelijke ruilverkavelingsprocessen op gang te brengen. De verwachting was dat er jaarlijks circa 100 ha aan ruilgronden nodig waren die na 3 jaar weer gefaseerd verkocht worden, zodat de netto-grondvoorraad op de provinciale balans maximaal 300 hectare bedroeg. Dit was naast grondaankopen voor natuur, mobiliteit en andere doeleinden.

Met dit investeringskrediet is 127 hectare grond aangekocht en 26 verkocht in 7 gebieden.

Op dit moment is nog 101 hectare in eigendom van de provincie, verspreid over 5 gebieden.

Deze gronden worden komende 1 à 2 jaren verkocht.

Aanvankelijk participeerde de provincie actief in kavelruilprocessen via de door ons gesubsidieerde Stichting Stevig (Stichting Effectief Verkavelen Gelderland), welke de kavelruilprocessen begeleidde.

Via het Plattelandsontwikkelingsprogramma konden kavelruilprocessen gesubsidieerd worden.

Na het wegvallen van de coördinerende rol van Stichting Stevig zijn de processen overgenomen door onder meer gemeenten, maar is de volledige potentie niet benut. De ervaring leert dat een actieve coördinerende rol bijdraagt aan het succes van het instrument.

Naast het investeringsfonds kavelruil is de provincie voor diverse opgaven actief op de grondmarkt. Hierbij kan je denken aan grondaankopen voor natuur, water en infrastructuur. Bij de glastuinbouw hebben we met succes actief gestuurd op concentratie van de kassen. Landbouwgronden die we in eigendom hebben als onderdeel van gebiedsprocessen voor natuurontwikkeling worden nu onder voorwaarden verpacht (niveau 2). Om via gebiedsprocessen ontwikkelingen op gang te brengen is het noodzakelijk dat er ruilgronden beschikbaar zijn.

Grond in en buiten gebiedsprocessen

De provincie/het programma N&L trekt circa 20 gebiedsprocessen.

Partners trekken nog eens 12 gebiedsprocessen. De primaire beleidsopgave in al die 32 gebiedsprocessen is het realiseren van nieuwe natuur. Speciale aandacht krijgt het realiseren van nieuwe natuur ten behoeve van de Natura 2000-opgaven. Het belangrijkste aandachtspunt in deze gebiedsprocessen is het beschikbaar krijgen van gronden op de 'juiste plek' om die in te richten als natuur of de kwaliteit van bestaande natuur in stand te houden of te verbeteren. Die 'juiste plek' voor de natuur als ook de gewenste kwaliteit is vastgelegd in het vigerende natuurbeheerplan. De eigenaar van de grond werkt zelf mee aan omvorming van zijn grond naar natuur of de provincie probeert de grond in eigendom te verkrijgen, door aankoop of ruiling. In geval van ruiling koopt de provincie eerst grondposities aan of soms een geheel agrarisch bedrijf. Vervolgens worden die gronden geheel of gedeeltelijk ingebracht in een of meerdere ruilprocessen.

Na afloop van die processen kan het zijn dat er gronden overblijven die niet meer geruild kunnen worden omdat het doel bereikt is of omdat er in het ruilproces geen interesse is voor de grond. Het komt dus voor dat er grond overblijft. Deze gronden worden in een later stadium te koop aangeboden. Ook de gerealiseerde natuur op provinciaal eigendom wordt na verloop van tijd verkocht.

Landbouwgrond die aan het einde van een gebiedsproces 'vrijvalt' en te koop komt kan ook ingezet worden om natuurinclusieve landbouw te stimuleren. Echter de omvang van vrijkomende grond in een gebiedsproces is veelal heel beperkt, waarbij het gaat om hooguit enkele hectares. Daarbij komt ook nog dat als er sprake is van meerdere hectares die ook nog eens verspreid liggen over het betreffende procesgebied. De inschatting op dit moment is dat er maximaal 50 ha landbouwgrond in deze 32 gebiedsprocessen vrij zal gaan vallen. Het grootste deel van dit areaal, circa 27 ha, ligt in het Binnenveld. Hier ligt dan ook de beste kans om met provinciale grond natuurinclusieve landbouw bij een of meerdere agrarische bedrijven te stimuleren, eventueel in combinatie met energieproductie. In de overige gebieden is het areaal per gebied te gering voor deze ambitie.

Buiten deze gebiedsprocessen heeft het programma Natuur nog circa 30 ha landbouwgrond in eigendom. Dit areaal ligt verspreid over de provincie. Daar waar sprake is van enkele aaneengesloten hectares kan daarmee ook geprobeerd worden een enkel agrarisch bedrijf te bewegen over te schakelen naar een meer natuurinclusieve vorm van landbouw.

Kader: Grondbeleid provincie Gelderland

De notitie Grondbeleid provincie Gelderland 2018 (PS 2018-42) geeft de kaders voor ons grondbeleid.

Hierin is het uitgangspunt dat het grondbeleid opgavegericht is en taakgebonden. Er wordt onderscheid gemaakt tussen actief en faciliterend grondbeleid. Het uitgangspunt is dat grondbezit in beginsel tijdelijk is. Verder worden gronden marktconform en transparant verkocht, en in principe openbaar. Beheer is gericht op de toekomstige functie. Het grondinstrument zoals we voorstellen past binnen de kaders van ons bestaande grondbeleid.

We gaan uit van een faciliterend grondbeleid zonder eindbeheerder te worden van de grond.

Het kopen van gronden dient om gebiedsprocessen te faciliteren die aansluiten bij onze opgaven en daarmee invloed te hebben op veranderingen in een gebied.

Bijlage 5

Beleidsprogramma: Agrifood 2021 - 2030

1 Dit is wat wij willen bereiken

In het programma Agrifood 2021-2030 “Toekomst voor de Gelderse boer” geven we toekomstperspectief voor de land- en tuinbouw in Gelderland. Deze sector maakt deel uit van de Gelderse identiteit en draagt bij aan de maatschappelijke waarden zoals genoemd in Gaaf Gelderland: een vitaal platteland, de economie, energietransitie, natuur en een gezonde leefomgeving.

Wij bieden daarbij ruimte aan de diverse vormen van landbouw. Onze ambitie is de ontwikkeling naar een natuurinclusieve kringloop landbouw met een duurzaam verdienmodel. Hiermee bedoelen we dat de agrariër in zijn bedrijf het beheer van natuurlijke hulpbronnen economisch rendabel kan integreren, inclusief de zorg voor ecologische functies en de biodiversiteit op en om het bedrijf. Duurzame landbouw moet uiteindelijk de logische keuze worden omdat dit het beste verdienmodel is. Het ondernemersperspectief van de agrariër staat daarbij centraal. Dat willen we versterken zodat boeren en tuinders de duurzame keuzes kunnen maken die het beste passen bij hun bedrijfsvoering, rekening houdend met de lokale omstandigheden. Wij richten we ons op de brede groep van gangbare agrarische ondernemers, zodat wij de sector in zijn geheel kunnen helpen verduurzamen. De focus ligt hierbij niet op schaalvergroting maar op waarde vermeerdering. Met de kennisinfrastructuur in onder meer de FoodValley (WUR, OnePlanet), Rivierengebied (Greenport) en in de Achterhoek vormt kennis over land en tuinbouw bouw een belangrijk exportproduct. We hebben de ambitie om met deze focus en kennis koploper te blijven om op een duurzame wijze gezond voedsel te produceren.

Samenhang

De ontwikkeling van de landbouwsector hangt sterk samen met de ambities zoals genoemd in Gaaf Gelderland. Sommige van deze ambities geven een spanningsveld, maar geven tegelijkertijd ook kansen.

De ambities uit de Omgevingsvisie hangen als volgt samen met de ambities die centraal staan in dit Beleidsprogramma:

- **Vestigingsklimaat (3-4):** Het streven naar een natuurinclusieve kringlooplandbouw is één van de missies waar in Gelderland ook aan wordt gewerkt vanuit economisch beleid. Middels innovatie in de landbouw wordt het vestigingsklimaat in Gelderland versterkt en profiteert van de kennisinfrastructuur – vice versa. Landbouw is belangrijk voor de landschappelijke waarde en de waarde voor recreatie. Natuurinclusieve landbouw en het combineren van toeristisch-recreatieve functies met agrarisch ondernemerschap kan bijdragen aan die evenwichtige verdeling van toerisme en recreatie over heel Gelderland en kan het verdienmodel voor de boer versterken. Daarnaast dragen agrariërs die leveren via de korte keten bij aan de sociale verbondenheid, doordat meer initiatieven op het platteland ontstaan die zich richten op het leggen van sociale verbindingen,
- **Wonen (1):** De woonopgave richt zich meer op het stedelijk gebied, terwijl de landbouw daarbuiten ligt. Het is wel voor te stellen dat er een spanning tussen grondgebruik kan komen op het moment dat er uitbreidingslocaties worden gezocht.
- **Bereikbaarheid (1):** In het landelijke gebied zijn bereikbaarheidsknelpunten niet bekend, verkeersveiligheid is wel een aandachtspunt. Hierbij streven we naar zo groot mogelijke huiskavels, zodat er minder trekkers op de weg zijn. Lokale distributie is van belang voor het versterken van de korte keten.
- **Biodiversiteit (5):** Biodiversiteit en Agrifood hangen sterk met elkaar samen en kunnen soms op gespannen voet staan. De omslag naar natuurinclusieve landbouw leidt tot een vermindering van emissies (zoals stikstof en gewasbeschermingsmiddelen) en zorgt voor structurele verlaging van de stikstofneerslag. Ook wordt bijgedragen aan de realisatie van meer bomen in het landelijk gebied en wordt agroforestry gestimuleerd. Hiermee draagt het bij aan natuurversterking en -herstel en heeft het een positief effect op de biodiversiteit. Daarnaast wordt bekeken of boeren voor natuurbeheer ondersteund kunnen worden via een landschapsfonds.

- **Klimaatadaptatie (4):** Klimaatadaptatie heeft een directe invloed op de agrarische sector. Er is een spanning tussen grondgebruik, droogte, watergebruik en grondwaterstand. De inzet op kringlooplandbouw kan de emissie van nutriënten en gewasbeschermings- middelen verminderen. Dit leidt tot verbetering van de waterkwaliteit van het grond- en oppervlaktewater. Hiermee levert Agrifood een belangrijke bijdrage aan de realisatie van wateropgaven. Anderzijds wordt de agrarische sector vanuit klimaatadaptatie ondersteund om aanpassingen te doen die nodig zijn door de verwachte klimaatveranderingen en te investeren in een goede bodemkwaliteit.
- **Energietransitie(4):** Er is spanning tussen grondgebruik en kansen voor opwek en besparing. De uitstoot bestaat zowel uit overige broeikasgassen (in de landbouw vooral methaan) als uit CO₂ die vrijkomt bij het gebruik van fossiele brandstoffen door de landbouw en bosbouw. De omslag naar een duurzame kringlooplandbouw draagt bij aan het klimaat, door o.a. emissievermindering, maar ook koolstofrijke (landbouw)bodems en de inzet op energiebesparing en duurzame energieopwekking op landbouwbedrijven.
- **Circulaire economie (4):** Kringlooplandbouw is de invulling van circulaire economie voor de land- en tuinbouw en draagt er aan bij dat mineralen in een gebied niet uitgeput raken. Het programma Agrifood richt zich op de primaire sector (de boer) om voedsel efficiënter en duurzamer te produceren, verwerken en consumeren door zuinig om te gaan met grondstoffen, kringlopen op een zo laag mogelijk schaalniveau sluiten en uitstoot naar bodem, water en lucht beperken, langs de thema's eiwitten, mest, voedselverspilling en veevoer. Hierbij wordt nauw samengewerkt met het programma circulaire economie, dat zich richt op de schakels in de keten die de grondstoffen leveren aan de boer en de bedrijven die de producten van de boer verwerken. Een integrale keten- benadering vanuit beide programma's is essentieel voor het doelbereik.

Ambitieweb: Samenhang met de ambities uit de Omgevingsvisie

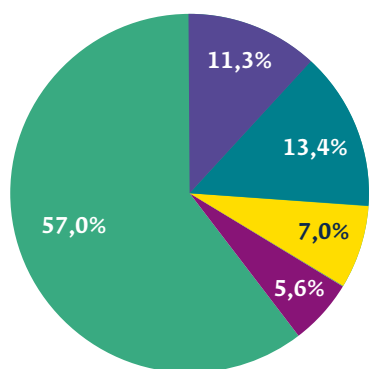
2 Dit is wat we om ons heen zien

Analyse

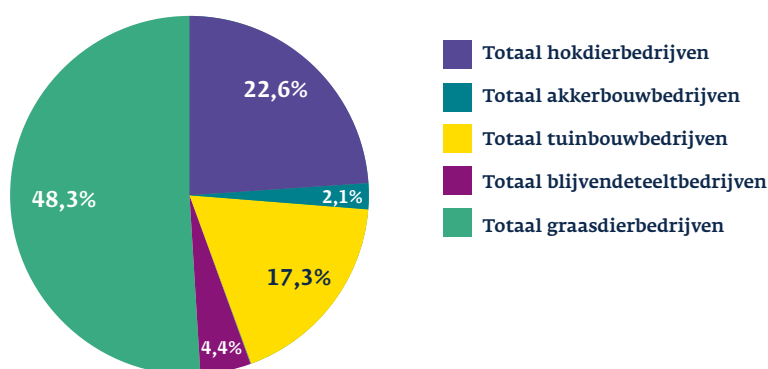
Ruim de helft van het Gelders grondgebied is agrarisch. Kenmerkend voor Gelderland is de combinatie van cultuur, natuur en de diversiteit van het agrarische landschap.

Van het aantal bedrijven in Gelderland behoort 5,8% tot de primaire sector, goed voor 2,7% van de banen in Gelderland. De Gelderse bedrijven in de primaire land- en tuinbouw hebben een bruto toegevoegde waarde van 2,5%, dit is 0,5% meer dan in 2010. Een groot deel van de agrarische productie is voor de export. Naast de primaire sector zijn veel aan de agrarische sector toeleverende en verwerkende industriële bedrijven in Gelderland gevestigd met hoofdkantoren en/of productielocaties. Daarmee is de agrarische sector inclusief de toeleverende en voedselverwerkende industrie en kennisinstellingen zoals de WUR naar schatting goed voor circa 10% van de Gelderse werkgelegenheid.

Aandeel aantal bedrijven per sector

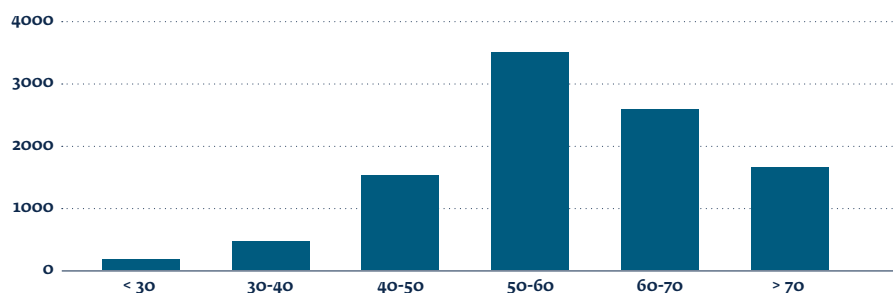

Aandeel economische omvang per sector

Relevante feiten en ontwikkelingen zijn:

- **Energieneutrale tuinbouw:** We werken aan een hoogwaardig en energieneutraal tuinbouwcluster in het rivierengebied.
- **Leeftijdsopbouw:** De helft van de 9.000 Gelderse boeren is 60 jaar of ouder. Elke dag stopt een boer in Gelderland. In de komende 10 jaar halveert het aantal boeren en komt agrarische bebouwing vrij (VAB), met kans op verrommeling van het landschap en een risico op ondermijning als gevolg. Maar deze generatiewisseling biedt ook kansen voor meer grondgebonden landbouw en meer multifunctioneel grondgebruik.

- **Druk op de ruimte:** de gronddruk in het landelijk gebied blijft toenemen door schaalvergroting in de landbouw en door vraag naar ruimte voor bijvoorbeeld energieproductie, waterberging en woningen. Ook het veranderende klimaat vraagt om aanpassingen en (mogelijk) ruimte. In de toekomstige ontwikkeling van de landbouw is het de uitdaging om hiervan slimme combi's en verdienmodellen te maken.
- **Belang van bodem en kringlopen:** Stikstof komt mede als ammoniak uit de landbouw in de lucht en tast de biodiversiteit aan waar het neerslaat op stikstofgevoelige natuurgebieden of uitspoelt naar het (grond) water. Als de boer er in slaagt kringlopen beter te sluiten (voorkomen van verliezen), draagt hij bij aan het verlagen van de stikstofdepositie, het vergroten van de biodiversiteit en het verbeteren van bodem en (grond)waterkwaliteit. In de beweging naar kringlooplandbouw is samenwerking tussen veeteelt en akkerbouw kansrijk: veeteeltbedrijven leveren via de mest de mineralen en organische stof die nodig is voor de groei van de gewassen, en de akkerbouw levert de (rest)producten als basis voor voer en strooisel voor het vee.

- **Natuur:** Boeren kunnen bijdragen aan verminderen van de achteruitgang in biodiversiteit door natuur-inclusieve landbouwmethoden, zoals strokenteelt, koolstoflandbouw, aanleg van landschapselementen, gewasrotaties, bodembeheer en grondbewerking, of door biologische landbouw of 'blauwe diensten' zoals waterberging, alsmede door het sluiten van kringlopen.
- **Milieukwaliteit:** met precisielandbouwtechnieken, betere stalsystemen, doorontwikkeling van de mest-verwerking, natuurlijke plaagdierbestrijding en inzaai van heilzame kruiden in het grasland kan de boer bijdragen aan het verbeteren van de lucht- en waterkwaliteit, door minder verlies van mineralen, minder inzet van bestrijdingsmiddelen of van antibiotica.

Netwerk

De bedrijven in de sector, zowel toeleverende, producerende als verwerkende, zijn samen als keten verantwoordelijk voor concurrerend en verantwoord ondernemerschap. Om afwenteling op milieu en natuur te voorkomen is die hele keten gebaat bij een 'level playing' field door overheidsregulering. Omdat de wereldmarkt bepalend is voor de prijsvorming, is inzet van Rijk en EU noodzakelijk om dit 'level playing' field zo internationaal mogelijk te creëren. Daar waar het level playing field faalt en daardoor maatschappelijke belangen op het spel staan, kunnen overheden in samenspel met betrokken ketenspelers zorgen voor ondersteuning. Zulke afspraken zijn bijvoorbeeld gemaakt in het Tuinbouwakkoord (over energie, ruimte, logistiek, gezondheid, innovatie, arbeidsmarkt en onderwijs en internationalisering). In de uitvoeringsagenda Gelderse Maatregelen Stikstof worden afspraken gemaakt over emissiereductie en natuurversterking. Daarnaast zijn er afspraken gemaakt in het Actieplan Natuurinclusieve Landbouw en in het Gelders Energie Akkoord.

3 Dit is onze aanpak

Het internationale 'level playingfield' heeft onvoldoende marktprikkels voor een duurzame landbouw. Vanwege de maatschappelijke belangen van voedselvoorziening, biodiversiteit en milieu willen wij daarom agrariërs steunen in hun ondernemerschap, zodat zij de vernieuwingen en innovaties kunnen doorvoeren in de bedrijfsvoering en kunnen werken aan een toekomstbestendig bedrijf dat in balans is met de omgeving.

De transitie naar een meer duurzame landbouw willen we financieel en juridisch mogelijk maken. Dit doen we door de agrarische sector inclusief de keten te ondersteunen in het wegnemen van de belemmeringen die de ontwikkeling naar een toekomstbestendig bedrijf in de weg staan, en hen te bedienen in de behoefte aan kennis en ondersteuning. Met het programma Agrifood werken we gebiedsgericht, waarbij de focus afhankelijk is van de lokale omstandigheden. Via onafhankelijke ondernemersbegeleiding - die begint met keukentafelgesprekken - begeleiden we op vrijwillige basis boeren en tuinders, van idee en plan tot implementatie. Hierbij ligt de focus op het peloton van gangbare boeren die willen doorontwikkelen. Conform onze maatschappelijke opdracht als overheid richten we ons daarbij niet op schaalvergroting, maar op waardevermeerdering. Dat betekent dat we oog hebben voor de mogelijkheden in meest brede zin: innovaties zoals emissie-arme stallen, langjarige beheercontracten voor landschap en natuur, verbreding met energieproductie, verdienmodellen via korte ketens, convenanten met ketenspelers etc.

Met de volgende actielijnen gaan we deze bijdragen leveren, met respect voor het verschil in rollen van ondernemers en overheid:

1 Richting geven

We geven invulling aan heldere indicatoren. Daarmee geven we duidelijkheid over welke doelen we nastreven. Ook doen we recht doen aan de regionale verschillen en prioriteiten. Samen met de agrarisch ondernemers en andere stakeholders in het gebied bepalen we vanuit de lokale omstandigheden welke ontwikkelkansen er zijn voor de boeren en hoe we deze kunnen belonen op basis van prestatie-indicatoren/puntensysteem. Ook verkennen we hoe we agrarische bedrijven die bij een kwetsbaar gebied liggen en die willen verplaatsen, perspectief kunnen geven op een nieuwe locatie in Gelderland. Hierbij kijken we ook naar de mogelijkheid om de regels over nieuwvestigingen in onze omgevingsverordening aan te passen.

2 Kennis en innovatie

We investeren in kennis door het ondersteunen van het ondernemerschap via kennisnetwerken en regionale samenwerkingsverbanden. Hierbij richten we ons op ontwikkelingskansen en innovaties gericht op het sluiten van kringlopen en het verminderen van emissies en het verlagen van stikstofdepositie. Innovaties en ontwikkelingen op dit vlak ondersteunen en stimuleren we.

Omdat de mogelijkheden tot innoveren (nieuwe systemen en technieken) en regelingen onvoldoende bekend zijn bij agrariërs, willen we zowel grondgebonden als niet-grondgebonden agrarische bedrijven ondersteunen met een toekomstbestendig bedrijfsplan.

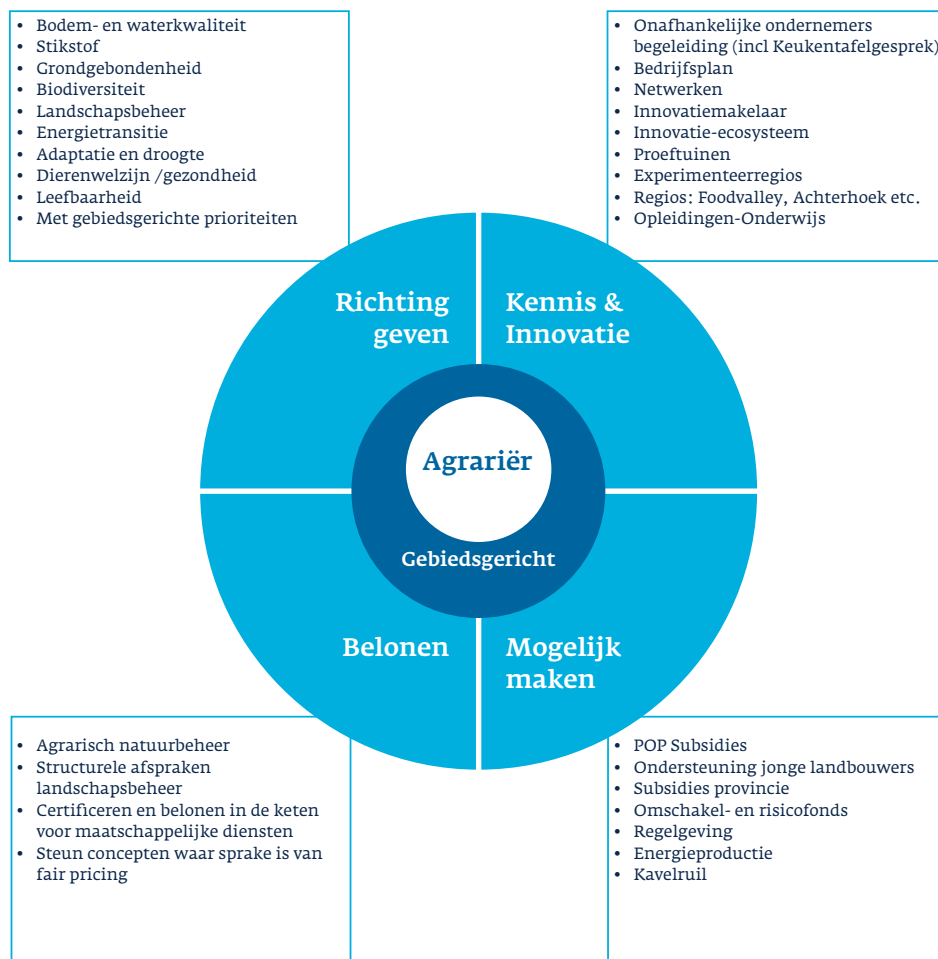
3 Mogelijk maken

Aanvullend op de mogelijkheden die het GLB biedt, helpen we doelen realiseren door het opzetten van een omschakel- of garantiefonds om risico's van de ondernemer te verlichten, zo mogelijk in samenwerking met het Rijk. Waar mogelijk scheppen we samen met andere overheden juridische ruimte en we sturen op multifunctioneel landgebruik waar dat past. We blijven ook fysieke ruimte scheppen voor het vergroten van de grondgebondenheid, voor nieuwe kansrijke initiatieven en voor jonge boeren. In aanvulling op onze ondersteuning bij kavelruil starten we een pilot waarbij we via de aanbesteding van 100 hectare grond agrariërs de mogelijkheid bieden extra te investeren in biodiversiteit.

4 Belonen: verdienmodellen voor maatschappelijke diensten

Waar kansen liggen helpen we agrariërs de maatschappelijke diensten tot waarde (= inkomen) te brengen. Hierbij leggen we de prioriteit bij initiatieven die schaalbaar zijn, en sluiten we aan bij de activiteiten van het Actieplan Natuurinclusieve Landbouw (PS2019-203). We zetten ons in om de afzet te vergroten van producten waar de maatschappelijke kosten onderdeel uitmaken van de productprijs. Daarnaast werken we aan een verdienmodel voor maatschappelijke diensten door samen met de sector en de keten afspraken te maken over vergoedingen voor de maatschappelijke diensten (nu m.n. gericht op biodiversiteit, maar kan ook voor koolstofvastlegging, biodiversiteit, landschap, energietransitie of waterzuivering). Hierbij maken we voor een langere periode afspraken over agrarisch natuurbeheer, met het landschapsfonds van de Ooijpolder als inspirerend voorbeeld. Onze ambitie is om voor 600 hectare landbouwgrond langjarige (30 jaar) afspraken te maken met boeren over het natuurbeheer dat zij invullen op deze agrarische gronden. Daarnaast willen we ondersteunen en stimuleren dat de consument beweegt naar duurzaam geproduceerd voedsel. Dit doen we in samenwerking met ketenpartners, de retailsector en mede-overheden.

Acties en maatregelen schematisch weergegeven:

4 Participatie

De concept koersnotitie Agrifood is aan een brede groep betrokkenen voorgelegd. Dit heeft geleid tot 125 schriftelijke reacties. Aanvullend is tijdens 2 expertmeetings dieper ingegaan op het verdienmodel. Daarnaast hebben ongeveer 200 betrokkenen input gegeven tijdens twee webinars. De reacties zijn verwerkt in de keuzes voor dit programma.

5 Monitoring

Hierbij sturen we op de volgende resultaten:

- 1 Richting geven: We werken met een systematiek waarbij de doelen die we willen bereiken concreet zijn gemaakt aan de hand van (eventueel gebiedsspecifieke) kritische prestatie-indicatoren (KPI's). De KPI's geven een langetermijnrichting voor de toekomst van de land- en tuinbouw in Gelderland.
- 2 Kennis en innovatie: binnen vier jaar hebben 500 agrariërs een (integraal) bedrijfsplan, zijn zij ondersteund en er zijn kennisnetwerken gevormd. Ook zijn er dan vier regionale proeftuinen waarbinnen vijftig tot honderd bedrijven innovaties testen en toepassen, waaronder de huidige proeftuinen in de Achterhoek, FoodValley en het Rivierengebied.
- 3 Mogelijk maken: met inzet van onze instrumenten matchen we een investeringsbereidheid van boeren en tuinders met een omvang van € 50 miljoen de komende vier jaar.
- 4 Belonen: het inkomen dat boeren betrekken uit maatschappelijke diensten is binnen vier jaar gestegen met 10%.

6 Planning

We volgen nauwgezet de situatie rond COVID-19. Als de ontwikkelingen daar aanleiding toe geven, passen we onze rol en inzet voor de agrarische sector aan. Dit programma is de langetermijnontwikkelingsrichting. Eventueel benodigde kortetermijnmaatregelen worden separaat uitgewerkt.

Onze ambitie is dat Gelderland in 2050 klimaatneutraal is en Gelderland is ingericht en aangepast op het veranderende klimaat (nota bene: de glastuinbouw heeft zelfs de ambitie om in 2040 klimaatneutraal te zijn). Een circulaire economie is daarbij het uitgangspunt. Er is dan sprake van een grote biodiversiteit, ook buiten de natuurgebieden. In 2030 zijn er al concrete resultaten geboekt: de broeikasgasemissie is dan met 55% afgenomen ten opzichte van 1990, het afval is met 50% gereduceerd en 75% van de Vogel- en Habitatrichtlijndoelen zijn gehaald. Hierbij heeft de vermindering van de stikstofdepositie uit de lucht een hoge prioriteit. De waterkwaliteit voldoet in 2027 aan de opgave voor de Kaderrichtlijn Water. In overeenstemming met de bodemstrategie wordt de bodem duurzaam beheerd, onder meer voor een goede bodembiodiversiteit.

Provincie Gelderland

Markt 11

6811 CC Arnhem

Postbus 9090

6800 CX Arnhem

026 359 99 99

provincieloket@gelderland.nl

www.gelderland.nl